

Veera Hänninen & Veera Kasila

TUNNEKASVATUS ESIOPETUKSEN OPETTAJAN OPPAISSA

Kasvatustieteiden ja kulttuurin tiedekunta
Kandidaatintutkielma
Helmikuu 2022

TIIVISTELMÄ

Veera Hänninen & Veera Kasila: Tunnekasvatus esiopetuksen opettajan oppaissa
Kandidaatintutkielma
Tampereen yliopisto
Varhaiskasvatus
Helmikuu 2022

Tässä tutkimuksessa on tarkoituksena selvittää, miten tunnekasvatus ilmenee esiopetuksen opettajan oppaissa. Tutkimuksen aineistona käytettiin kolmen eri oppikirjasarjan esiopetuksen opettajan oppaita. Tutkimusote on kvalitatiivinen, minkä lisäksi laadullista aineistoa esitetään myös määrällisessä muodossa tulosten havainnollistamiseksi. Tutkimusmenetelmäksi valittiin teorialähtöinen sisällönanalyysi, jossa hyödynnettiin Preschool RULER -mallia. Se koostuu viidestä tunnetaitojen kokonaisuutta kuvaavasta kategoriasta. Niitä ovat tunteiden havaitseminen, tunteiden ymmärtäminen, tunteiden sanoittaminen, tunteiden esittäminen sekä tunteiden säätely. Tarkempina tutkimuskysymyksinä selvitettiin, miten RULER-mallin eri osa-alueet näkyvät opettajan oppaiden tehtävissä sekä millaisia eroja ja yhtäläisyyksiä eri kirjasarjojen opettajan oppaiden välillä on havaittavissa tunnekasvatuksen alueella.

Tutkitut opettajan oppaat sisälsivät yhteensä 2 807 tehtävää, joista tässä tutkimuksessa perehdyttiin tunnekasvatusta sisältäviin 261 tehtävään. Tunnekasvatustehtävien osuus kaikista tehtävistä oli eri kirjasarjoissa suhteellisen tasainen vaihdellen 8–11 prosentin välillä. Toisissa tehtävänannoissa koko tehtävä käsitteli tunnetaitoja, kun taas toisissa ne olivat pienemmässä roolissa. Sama tehtävä sisälsi tyypillisesti piirteitä useammasta kuin yhdestä RULER-kategoriasta. Aineistosta löydettiin eniten tunteiden havaitsemista ja vähiten tunteiden säätelyä käsitteleviä tehtäviä.

Kirjasarjojen välillä havaittiin eroavaisuuksia suhteessa siihen, miten RULER-mallin kategoriat painottuivat eri oppaissa. Tunteiden ymmärtämiseen liittyvien tehtävien määrässä oli eniten vaihtelua kirjasarjojen välillä. Tunnetaitoja käsiteltiin jossain määrin kaikkien oppaiden opettajille suunnatuissa materiaaleissa, mutta mikään niistä ei sisältänyt tunnekasvatusta koskevaa laajempaa teoretietoa.

Tutkimuksen avulla onnistuttiin kartoittamaan, millainen rooli tunnekasvatuksella on muihin esiopetuksen sisältöalueisiin verrattuna. Saaduilla tuloksilla lisätään tietoisuutta siitä, millaisten tunnetaitojen opettamiseen opettajan oppaista voidaan erityisesti saada tukea ja millaisten taitojen harjoittelu mahdollisesti vaatii lisäksi muita keinoja. Lisäksi saatiin viitteitä siitä, mihin suuntaan oppaita voitaisiin tulevaisuudessa kehittää.

Avainsanat: tunnekasvatus, tunnetaidot, esiopetus, opettajan opas, teorialähtöinen sisällönanalyysi

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	4
2	TUNNEKASVATUS ESIOPETUKSESSA	6
2.1	Esiopetuksen arvopohja ja toimintakulttuuri	6
2.2	Tunnekasvatus esiopetuksen asiakirjaohjauksessa	8
2.3	Esiopetusmateriaalit.....	10
3	LASTEN TUNNETAITOJEN TUKEMINEN	12
3.1	Tunnekasvatus ja sosioemotionaalinen kehitys.....	12
3.2	Näkökulmia tunteisiin ja tunnetaitoihin.....	15
3.3	Preschool RULER -malli	16
4	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	18
4.1	Tutkimuksen tavoite	18
4.2	Tutkimusaineisto	19
4.3	Teorialähtöinen sisällönanalyysi tutkimusmenetelmänä.....	21
5	TULOKSET	23
5.1	Tunteiden havaitseminen	25
5.2	Tunteiden ymmärtäminen	26
5.3	Tunteiden sanoittaminen.....	27
5.4	Tunteiden esittäminen.....	28
5.5	Tunteiden säätely.....	30
5.6	Opettajan oppaiden väliset erot ja yhtäläisyydet	31
6	POHDINTA	36
	LÄHTEET	40
	LIITTEET	43

TAULUKOT

TAULUKKO 1. RULER-MALLIIN SOPIVIEN TUNNEKASVATUSTEHTÄVIEN OSUUS ESIOPETUSKIRJASARJOJEN OPETTAJAN OPPAISSA	23
TAULUKKO 2. TUNNEKASVATUSTEHTÄVÄT LUOKITELTUNA RULER-MALLIN MUKAISIIN OSA-ALUEISIIN	24

KUVIOT

KUVIO 1. LAADULLISEN TEORIALÄHTÖISEN SISÄLLÖNANALYYSSIN ETENEMINEN RULER-MALLIN OSA-ALUEIDEN MUKAAN	22
--	-----------

1 JOHDANTO

Tunteet ovat läsnä jokapäiväisessä elämässämme. Meitä ärsyttää, väsyttää, itkettää ja naurattaa, olemme iloisia, surullisia, rakastuneita tai onnettomia. Tunteiden kirjo on lähes rajaton ja ilman niitä elämä tuntuisi sängen merkityksettömältä. Jotta pystymme säätelemään ja käsittelemään tunteitamme, tarvitsemme tunnetaitoja. Tunnetaitojen kehittyminen on hyvin tärkeä osa lapsen kokonaisvaltaista kasvua ja kehitystä, sillä niihin ovat sidoksissa myös esimerkiksi vuorovaikutustaidot, jotka puolestaan ovat erittäin merkityksellisiä lapsen identiteetin ja minäkuvan muodostumiselle (Opetushallitus, 2017, s. 7). Haasteet sosioemotionaaliossa kehityksessä sekä tunteiden ja käyttäytymisen säätelyssä ilmenevät usein jo alle kouluikäisillä lapsilla (Opetushallitus, 2017, s. 8). Tämä tärkeä kehityksen vaihe tarvitsee tukea niin varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen opettajilta kuin myös lapsen huoltajilta ja muilta tämän ympärillä toimivilta ihmisiltä.

Sosioemotionaalisten valmiuksien ja tunnetaitojen merkitys on noussut viimeaikaisessa yhteiskunnallisessa keskustelussa hyvin voimakkaasti esillä olevaksi aiheeksi. Esimerkiksi ahdistus- ja masennusoireiden muodossa näkyvä nuorten pahoinvointi on tuoreiden mittausten mukaan ollut määrällisessä nousussa viime vuosien aikana (Aalto-Setälä, Suvisaari, Appelqvist-Schmidlechner & Kiviruusu, 2021). Myös nuorten tekemistä raaosta väkivaltarikoksista on viime aikoina uutisoitu mediassa enenevässä määrin. Tämä kehityskulku pakottaa pohtimaan, miten näitä ongelmia voitaisiin jatkossa tehokkaammin ennaltaehkäistä. Yhtenä työkaluna tässä pyrkimyksessä voidaan hyötyä jo nuorena aloitetusta tunnekasvatuksesta sekä sen myötä mahdollisten tuen tarpeiden varhaisesta tunnistamisesta ja niihin puuttumisesta.

Tunnetaitoja voidaan harjoittaa arjessa eteen tulevien tilanteiden ohessa esimerkiksi leikissä ja erilaisissa siirtymissä, mutta myös niihin nimenomaisesti keskittyvissä opetushetkissä. Tunnekasvatuksen tueksi on olemassa erityisesti sitä varten kehitettyjä hankkeita, toimintamalleja, opetusohjelmia, materiaalipa-

ketteja ja kirjallisuutta. Esiopetuksessa opettajien on mahdollista käyttää opetuksessaan myös eri kustantajien julkaisemia esiopetusmateriaaleja. Ne ovat tyypillisesti oppikirjasarjoja, jotka ovat koonneet samojen kansien väliin laajasti sisältöä kaikilta oppimisen osa-alueilta.

Tässä kandidaatintutkielmassa meitä kiinnostaa selvittää, millaisessa roolissa tunnetaidot ovat eri esiopetusmateriaaleissa ja mitä merkityksiä ne niissä saavat. Päädyimme tutkimaan opettajan oppaita, sillä ne sisältävät oppilaalle suunnattujen tehtävien lisäksi myös paljon muuta materiaalia opetuksen tueksi. Tutkimme, missä määrin tunnetaitojen eri osa-alueet oppaissa ilmenevät ja millaisia eroavaisuuksia eri kirjasarjojen väliltä mahdollisesti löytyy. Lähestymme aihetta kvalitatiivisella tutkimusotteella, jonka tukena käytämme myös laadullisen aineiston kvantifiointia. Tutkimusmenetelmänä hyödynnämme teorialähtöistä sisällönanalyysia.

Aiempiä tutkimuksia esiopetusmateriaaleista kartoittaessamme olemme havainneet, että niissä painottuvat erityisesti matemaattisten taitojen sekä kielen kehitykseen liittyvät aiheet, jotka ovatkin suuressa roolissa esiopetusvuoden aikana. Myös muun muassa lasten osallisuutta, sukupuolen ilmenemistä sekä koulu- ja oppimisvalmiuksia on tutkittu oppimateriaalien näkökulmasta. Sen sijaan tunnetaitojen roolia esiopetuksen oppimateriaaleissa ei ole aiemmin merkittävästi tutkittu, vaikka myös niillä on olennainen merkitys pian perusopetuksen aloittavan oppilaan koulukypsyyden kannalta. Tästä syystä aiheemme on jo siis itsessään tärkeä ja ajankohtainen. Merkitystä korostaa myös tänä vuonna alkanut kaksivuotinen esiopetuskokeilu, jonka myötä esiopetus voi tulevaisuudessa saada lisää painoarvoa osana yksilön koulutuspolkua ja suomalaista koulutusjärjestelmää.

Tutkielmamme alkaa teoriakatsauksella esiopetuksesta, tunnekasvatuksesta ja tunnetaidoista. Tässä toisesta ja kolmannesta luvusta koostuvassa osiossa määrittelemme tutkimusaiheemme kannalta keskeiset käsitteet ja valotamme aikaisempia aihepiirin ympärillä toteutettuja tutkimuksia. Neljännessä luvussa kuvaamme tutkimuksemme toteuttamista aineiston esittelyn, metodologisten lähtökohtien ja analyysin etenemisen kautta. Viidennessä luvussa esitämme keskeiset tutkimustuloksemme. Viimeisessä luvussa muodostamme vielä johtopäätöksiä tutkimusaiheesta ja pohdimme tutkimuksen onnistumista, luotettavuutta sekä jatkotutkimustarpeita.

2 TUNNEKASVATUS ESIOPETUKSESSA

Tutkimuksemme kontekstina on esiopetus ja sen aineistona toimivat esiopetusmateriaaleihin sisältyvät opettajan oppaat. Suomessa lapsille järjestetään oppivelvollisuutta edeltävänä vuonna esiopetusta, joka voidaan kuntakohtaisista käytännöistä riippuen järjestää joko päiväkodissa tai koulussa (Opetushallitus, 2016, s. 12). Varhaiskasvatus, jonka piiriin esiopetuskin lukeutuu, ja perusopetus rakentavat yhdessä lapsen kasvua ja oppimista tukevaa kokonaisuutta sekä pohjaa elinikäiselle oppimiselle (Opetushallitus, 2016, s. 12). Tällä hetkellä on meneillään myös valtakunnallinen kaksivuotisen esiopetuksen kokeilu, jossa tämä kasvun ja oppimisen polun jatkumo korostuu entisestään (Opetushallitus, 2021a, s. 13). Siihen osallistuvilla lapsilla on mahdollisuus esiopetukseen jo sinä vuonna, jolloin he täyttävät viisi vuotta.

2.1 Esiopetuksen arvopohja ja toimintakulttuuri

Sandberg (2021, s. 24) nostaa laadukkaan esiopetuksen arvopohjan yhteydessä esiin toisia kunnioittavan ja arvostavan vuorovaikutuksen merkityksen esiopetusyhteisössä. Myös Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 2014 (Opetushallitus, 2016, s. 15) mainitaan kannustava palaute yhtenä hyvän esiopetuksen elementtinä, ja kasvattajan tavalla sanoittaa ja suunnata palautetta onkin Sandbergin (2021, s. 22) mukaan vaikutusta esimerkiksi lapsen toimimiseen, motivaatioon ja hyvinvointiin. Arvopohjassa korostuvat myös lasten oikeudet muun muassa yksilölliseen itseilmaisuun sekä tunteiden ja ristiriitatilanteiden oikeudenmukaiseen käsittelyyn (Opetushallitus, 2016, s. 15). Tunnekasvatuksen sisältyminen esiopetukseen on siten hyvin perusteltavissa sen taustalla vaikuttavien keskeisten arvojen kautta.

Tunteiden merkitys on tunnistettu myös muissa esiopetuksen ydinasioissa ja ne näkyvätkin sen oppimiskäsityksessä. Oppimiseen suhtaudutaan vuorovai-
kutteisena ja laajana ilmiönä, johon vaikuttavat tunteet sekä niiden lisäksi toi-
minta, ajattelu, aistihavainnot ja keholliset kokemukset (Opetushallitus, 2016, s.
16). Oppimiskäsityksen mukaisesti myönteiset tunnekokemukset edesauttavat
osaamisen kehittämisessä ja motivoivat yksilöä siihen (Opetushallitus, 2016, s.
16). Lisäksi tunnekasvatus on mukana esiopetuksen toimintakulttuurin rakentu-
misessa. Yhtenä sen kehittämistä ohjaavana periaatteena on hyvinvointi ja tur-
vallinen arki, johon kuuluu lasten ohjaaminen erilaisten tunteiden tunnistami-
sessa, ilmaisemisessa sekä säätelemisessä (Opetushallitus, 2016, s. 23). Sand-
berg (2021, s. 20) puhuu myös esiopetuksen vahvuusperustaisesta toimintakult-
tuurista, jossa on mukana positiivisesta psykologiasta lähtöisin olevia, myönteistä
minäkuvaa rakentavia piirteitä. Sen keskeisenä ajatuksena on lasten osaamisen
tunnistaminen, heidän vahvuuksiensa sanoittaminen ja onnistumisen kokemuk-
sien mahdollistaminen (Sandberg, 2021, s. 20). Tähän yhdistyy edellä arvope-
rustaan liitetty kannustavan palautteenantamisen kulttuuri. Sandbergin (2021, s.
20) mukaan vahvuusperustaisuus yhdistettynä korkeatasoiseen pedagogiikkaan
vaikuttaa positiivisesti yksilöiden minäkäsitykseen, itseluottamukseen sekä ihmi-
sistä välittämiseen. Myös nämä teemat ovat omalta osaltaan yhteydessä tunne-
ja empatiataitoihin.

Esiopetuksen päämääränä on tukea lapsen kasvua, kehittymistä, oppimista
ja hyvinvointia (Sandberg, 2021, s. 29). Tälle tavoitteelliselle toiminnalle luon-
teenomaista on sen kokonaisvaltaisuus, joka ulottuu kaikille lapsen elämänalu-
eille. Yleisen käytännön mukaan jokaiselle oppilaalle laaditaan Sandbergin
(2021, s. 29–30) kuvaamalla tavalla henkilökohtainen esiopetuksen oppimis-
suunnitelma, jossa kartoitetaan tämän tilannetta ja asetetaan tavoitteita kehitystä
tukevalle pedagogiselle toiminnalle. Esiopetuksen opetussuunnitelman perus-
teissa oppimissuunnitelman laatimiseen veloitetaan vasta lapsen ollessa kas-
vun ja oppimisen tehostetun tuen piirissä, joka tulee ajankohtaiseksi tämän tarvi-
tessa säännöllistä tukea tai useita erilaisia tuen muotoja samanaikaisesti (Ope-
tushallitus, 2016, s. 14, s. 46). Samassa yhteydessä kuitenkin todetaan, että op-
pimissuunnitelma voidaan laatia kaikille lapsille yhteistyössä heidän itsensä ja
huoltajiensa kanssa tavoitteellisuuden lisäämiseksi tuen tasosta riippumatta

(Opetushallitus, 2016, s. 14). Sandbergin (2021, s. 30) mukaan oppimissuunnitelmaan voidaan sisällyttää tavoitteita monipuolisesti erilaisilta osaamisalueilta, joista yhden muodostavat tunne- ja vuorovaikutustaidot. Oppimissuunnitelman kirjaamisessa käytettävät lomakkeet eroavat kuitenkin toisistaan eri kunnissa ja niiden sisältöön vaikuttavat myös laatimiseen osallistuvien osapuolten näkemykset, joten tunnetaitojen painotus tässä asiakirjassa vaihtelee tapauskohtaisesti.

2.2 Tunnekasvatus esiopetuksen asiakirjaohjauksessa

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet on valtakunnallinen määräys, joka on Opetushallituksen perusopetuslakia (628/1998) ja -asetusta (852/1998) mukaillen laatima ohjausasiakirja (Opetushallitus, 2016, s. 8). Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa vuodelta 2014 on määritelty esiopetuksen keskeinen sisältö sekä tavoitteet, jotta turvattaisiin laadukas ja yhdenvertainen opetus maantieteellisestä sijainnista riippumatta (Opetushallitus, 2016, s. 8). Valtakunnallisen määräyksen pohjalta opetusta järjestävät tahot laativat paikalliset opetussuunnitelmat, jotka ohjaavat yksikön opetusta yksityiskohtaisemmin (Opetushallitus, 2016, s. 8).

Esiopetuksen yhdeksi tehtäväksi on opetussuunnitelman perusteissa määritelty lapsen fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen kehityksen ja erilaisten taitojen oppimisen edistäminen sekä niihin mahdollisesti liittyvien haasteiden ennaltaehkäiseminen (Opetushallitus, 2016, s. 14). Sen tavoitteena on myös vahvistaa lasten sosiaalisia taitoja ja minäkäsitystä muun muassa arvostavan vuorovaikutuksen, myönteisten oppimiskokemusten sekä kannustavan palautteen avulla (Opetushallitus, 2016, s. 14). Opetussuunnitelmatekstissä esitetty vaikeuksien tunnistamisen ja ennaltaehkäisyn näkökulma koskee myös kokonaisvaltaisesti kaikenlaisia lapsen kasvuun liittyviä osa-alueita. On tärkeää huomata, että siinä missä lasta tuetaan vaikkapa lukemaan oppimisen vaikeuksissa, tulee tätä yhtä lailla auttaa tunnetaitoihin kytkeytyvän osaamisen kasvattamisessa. Sitä varten on tarjottava myös työkaluja, vaikka kyse ei olekaan samantyyppisestä mitattavissa olevasta akateemisesta kyvykkyydestä.

Opetussuunnitelman asettamiin tehtäviin peilaten näemme tunnekasvatukselle olevan selkeästi tarvetta esiopetuksessa, sillä siinä kehitettävät valmiudet ovat perustavanlaatuisella tavalla yhteydessä psykososiaaliseen hyvinvointiin

sekä kaikkeen ihmisten väliseen vuorovaikutteiseen toimintaan. Myös perusopetuksen puolella todetaan useiden opetussuunnitelman päämäärien rakentuvan tunteiden ilmaisun ja säätelyn oppimiselle (Opetushallitus, 2021b). Varhaiskasvatuksen, esiopetuksen sekä perusopetuksen muodostaman jatkumon kannalta olennaista on, että lasten ja nuorten tunnetaitojen tukemiseen panostetaan kaikissa oppimisen polun vaiheissa. Jotta tunteisiin liittyvien oppiainesisältöjen toteuttaminen myöhemmin onnistuu, täytyy jo varhaisessa vaiheessa luodun tunneosaamisen pohjan olla vahva. Siksi varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa onkin huolehdittava siitä, että tunnekasvatukselle annetaan riittävästi aikaa. Itsensä ja omien tunteidensa kanssa toimeen tuleminen sekä niiden ilmaisun ja käyttäytymisen säätelyn taito vaihtelevissa tilanteissa muodostavat perustan erilaisista haasteista selviytyväksi yhteiskunnan jäseneksi kasvamiselle (Opetushallitus, 2021b).

Tunnetaitojen kehittäminen nousee esiin tärkeänä sisältönä Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa, sillä se kulkee mukana useissa kohdissa läpi asiakirjan. Laaja-alaisen osaamisen Ajattelu ja oppiminen -osa-alueessa mainitaan onnistumisista iloitseminen, toisten kannustaminen ja lannistumattomuus epäonnistumisista huolimatta (Opetushallitus, 2016, s. 17). Näistä etenkin jälkimmäinen liittyy itsesäätelyn taitoihin ja pettymyksen tunteen sietämiseen. Kasvan ja kehityksen oppimiskokonaisuudessa osan tavoitteista muodostavat tunteiden tunnistaminen ja niiden hallitseminen jokapäiväisissä tilanteissa (Opetushallitus, 2016, s. 38). Tunnetaitoja käsitellään tarkemmin myös kokonaisuudessa Minä ja meidän yhteisömme. Perusteissa on linjattu, että opetuksen tulee tukea lapsen tunnetaitojen kehitystä ja rakentavaa käyttäytymistä, sillä ne vahvistavat muun muassa lapsen vuorovaikutustaitoja (Opetushallitus, 2016, s. 34). Tunteet ovat mukana myös lapsiryhmän eettisessä kasvatuksessa (Opetushallitus, 2016, s. 35). Myös erilaisten materiaalien käyttö tunnetaitojen opetuksen tukena on mainittu samassa yhteydessä (Opetushallitus, 2016, s. 35). Tähän tarkoitukseen eri kustantajat tarjoavat esiopetusmateriaaleja, joiden käyttö opetuksen tukena vaihtelee opettajien keskuudessa hyvin yksilökohtaisesti.

2.3 Esiopetusmateriaalit

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteissa 2014 ei puhuta erikseen tehtäväkirjoista tai opettajan oppaista, vaan tässä asiayhteydessä on käytetty termiä oppimateriaalit (Opetushallitus, 2016). Ensimmäiset oppimateriaalit tulivat markkinoille vuonna 2001 lakisääteisen esiopetuksen aloittamispäätöksen myötä (Brotherus, Hytönen & Krokfors, 2002, s. 19). Oppimateriaalit voivat käsittää oppilaan oman oppikirjan ja opettajan oppaan lisäksi esimerkiksi cd-levyjä, verkkomateriaalia sekä erilaisia lisäharjoituksia sisältäviä oheisvihkoja. Kaikkien käytettävien materiaalien tulee olla muun esiopetustoiminnan tapaan oppilaalle maksuttomia (Opetushallitus, 2016, s. 13).

Esiopetusmateriaalien sisältöä ohjaa vahvasti julkaisuhetkellä uusin versio Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteista. Vastuu sisällön valvonnasta on kuitenkin kirjojen kustantajilla. Painotus on niissä tiedoissa ja taidoissa, joita esiopetukseen osallistuvien lasten halutaan oppivan vuoden aikana. Esiopetuskirjojen tunnistettava piirre on, että kaikki opetettava asia on samojen kansien sisällä eli tietyille oppiaineille ei ole olemassa erikseen suunnattuja tehtäväkirjoja. Esiopetuskirjan voi tunnistaa myös runsaasta ja värikkästä kuvituksesta. Parhaimmillaan kuvitus toimii oppimisen tukena ja tähdentää opetuksen keskeisimpiä osa-alueita (Väisänen, 2005, s. 90). Etenkin esiopetusvuoden alussa kuvien merkitys korostuu, sillä silloin suurin osa lapsista vasta opettelee lukemaan.

Esiopetuksen oppimateriaalien käyttö opetuksen tukena ei ole velvoittavaa, vaan saattaa jakaa mielipiteitä ja sen laajuus vaihtelee opettajan työskentelytavoista riippuen hyvin yksilökohtaisesti. Parhaimmillaan esiopetusmateriaalit tukevat opettajaa tämän työssä ja ovat tehokas tapa tuoda uusia käytäntöjä osaksi opetusta (Heinonen, 2005, s. 28). Oppikirjojen tarkastusmenettelyn poistuttua opettajilla on ollut mahdollisuus vaikuttaa itse siihen, mitä materiaaleja kukin opetuksessaan käyttää ja missä määrin (Heinonen, 2005, s. 67). On tärkeää muistaa, että opetusmateriaalien ei tule olla keskiössä, vaan päähuomion on oltava siinä, saavutetaanko opetuksella halutut tavoitteet.

Heinonen (2005) on tutkinut väitöskirjassaan peruskoulun opettajien käsityksiä opetussuunnitelmien ja oppimateriaalien merkityksestä opetuksessa. Hän kertoo työnantajanaan olleen kustantamon tehneen vuonna 1994 tutkimuksen,

jossa kartoitettiin oppimateriaalien sisältöjen ja koulujen omien opetussuunnitelmien vastaavuutta (Heinonen, 2005, s. 5). Tuloksena oli, että oppimateriaalit ja koulun omat opetussuunnitelmat ovat hyvin yhteneviä ja koulut ovat jopa muokanneet omia opetussuunnitelmiaan vastaamaan oppimateriaalien sisältöjä (Heinonen, 2005, s. 5). Tämän perusteella voidaan todeta esiopetusmateriaaleilla ja niiden sisällöillä olevan yhteys opetuksen toteuttamiseen käytännössä. Tunnekasvatuspainotteisen sisällön ilmeneminen esiopetusmateriaaleissa voisi siten mahdollistaa sen huomioimisen myös koulujen ja päiväkotien yksikkökohtaisissa esiopetussuunnitelmissa.

Kuten edellä on taustoitettu, tunnekasvatuksen osuutta esiopetuksen oppimateriaaleissa ei ole ainakaan merkittävässä määrin aikaisemmin tutkittu. Sen sijaan muunlaista tutkimusta tunnekasvatuksesta ja tunnetaidoista löytyy runsaasti, ja niitä on tutkittu sekä esiopetuksen että laajemminkin varhaiskasvatuksen kontekstissa myös viime vuosina. Aikaisemmat tutkimukset huomioiden oppimateriaaleihin perehtymiselle löytyy siis selkeä aukko tunnekasvatukseen liittyviin ilmiöihin keskittyvän tutkimuksen saralla. Keskitymme tässä tutkimuksessa esiopetuksen oppimateriaalien joukosta opettajan oppaiden sisältöihin. Oppaat ovat yhdessä oppilaan kirjan kanssa yleisimpiä esiopetuksen tukena käytettäviä materiaaleja, joten niiden lähempi tarkastelu on perusteltua.

3 LASTEN TUNNETAITOJEN TUKEMINEN

Tunnetaidot ja niiden kehittymisen tukeminen ovat nousseet hyvin ajankohtaisiksi teemoiksi viime vuosina kasvatustieteiden alalla. Niiden opettaminen vaatii myös kasvattajalta itseltään tunnetaitoja, jotta tämä osaa tunnistaa lasten kokemat tunteet ja voi tukea heidän kehitystään (Köngäs, 2018, s. 37). Yhtenä tunnekasvatuksen haasteena on opetuksen toteuttaminen sellaisessa muodossa, jossa siitä olisi hyötyä kaikille ryhmän jäsenille. Jokaisen lapsen tunne-elämä on yksilöllistä ja ainutlaatuista omine vahvuuksineen ja kehittämisen mahdollisuuksineen. Tässä konkretisoituu se, ettei tunnekasvatus voi keskittyä ainoastaan yksittäisiin toimintahetkiin, vaan sen tulee ulottua koskemaan lapsen koko varhaiskasvatuksessa viettämää aikaa.

3.1 Tunnekasvatus ja sosioemotionaalinen kehitys

Opetushallitus (2017, s. 7) nojautuu Shulmanin (2016) esittämään käsitykseen siitä, ettei lapsen sosioemotionaalisen kehityksen etenemisestä ole olemassa täysin yksiselitteistä tutkimusta. Sitä koskevat teoriat eroavat toisistaan erityisesti sen osalta, millainen vaikutus yhtäältä lapsen sisäsyntyisillä ja biologisilla tekijöillä sekä toisaalta ulkoisilla ympäristötekijöillä nähdään olevan kehityskulun kannalta. Toiset tutkijat korostavat tietyssä aikataulussa etenevää kognitiivista kypsymistä, kun taas toiset antavat enemmän painoarvoa ympäristön kautta kantoituvalla sosiaalisella vuorovaikutuksella ja näiden kahden ulottuvuuden yhdistelmälle (Opetushallitus, 2017, s. 7). Neitola ja Koivula (2020, s. 25) luonnehtivat viimeiseksi mainitun näkemyksen mukaisesti lapsen sosioemotionaalisen kompetenssin kehittyvän dynaamisesti tämän yksilöllisten taipumusten sekä ympäristön yhteisvaikutuksesta.

Tavanomaisesti kehittynyt esiopetusikäinen lapsi kykenee jo jonkin verran säätelemään omia tunteitaan (Riihonen & Koskinen, 2020). Riihosen ja Koskisen

(2020) mukaan lapsi malttaa tässä iässä odottaa omaa vuoroaan, osaa ajoittain niellä pettymyksensä niitä kohdatessaan sekä kykenee keskittymään noin 15–20 minuuttia yhtäjaksoisesti. He muistuttavat, että aikuisen tukea tarvitaan edelleen, mutta huomattavasti vähemmän kuin aiempina ikävuosina, ja fyysisiä tunteenpurkauksia ilmenee vain harvakseltaan. Kehityksen myötä lapsi alkaa ymmärtää, ettei omaa pahaa oloa tulisi käsitellä niin, että se aiheuttaa itselle tai toisille haittaa (Riihonen & Koskinen, 2020). On kuitenkin muistettava, että kaikki lapset ovat ainutlaatuisia yksilöitä, eivätkä he siten ole myöskään tunne-elämältään identtisiä. Toinen lapsi voi jo varhaisessa iässä sietää hyvinkin paljon harmituksen tunnetta, kun taas toinen ei samassa iässä pysty sietämään vastoinkäymisiä laisinkaan. Koska lapset ovat eri vaiheissa tunnetaitojen harjoittelussa, ympäristön heille asettamat vaatimukset eivät saa olla liian joustamattomia (Sandberg, 2021, s. 157). Jos lapsella kuitenkin ilmenee esimerkiksi esiopetuksen arjessa aggressiivista käyttäytymistä, toistuvaa uhmakkuutta tai itkuisuutta, saattaa se kertoa sosioemotionaalisen kehityksen kaipaavan tukea. Havaittuihin ongelmiin olisi hyvä puuttua mahdollisimman varhaisella tuella, sillä tilanteen korjaaminen myöhemmällä iällä saattaa olla paljon haastavampaa (Riihonen & Koskinen, 2020).

Lasten ja nuorten yleistyneiden sosioemotionaalisten haasteiden määrä kertoo siitä, että ympäristön tarjoaman tuen tarve on todellinen. Kasvattajat voivatkin toiminnallaan vaikuttaa olennaisesti siihen, millaisia oppimismahdollisuuksia lapset arjessaan kohtaavat (Opetushallitus, 2017, s. 7). Suotuisasti etenevällä sosioemotionaalisella kehityksellä on runsaasti myönteisiä vaikutuksia yksilön koko elämänsä kannalta. Tunnetaitojen on havaittu linkittyvän lapsen sosiaalisiin- ja leikkitaitoihin, masennus- ja ahdistusoireiden määrään, huomiokykyyn ja koulumenestykseen sekä myöhemmin elämässä myös työllistymiseen (Opetushallitus, 2017, s. 7–8). Biermanin ja Motamedin (2015, s. 137) mukaan kolmen ja kuuden ikävuoden välillä lasten sosiaalisissa taidoissa, sosioemotionaalisessa ymmärryksessä, tunne- ja itsesäätelyn taidoissa sekä tietoisuudessa itsestään tapahtuu mittavia harppauksia. Nämä yhteydet osoittavat, että tunnetaitojen opettamiseen voi ja kannattaa kiinnittää huomiota jo ennen kaikkea varhaiskasvatusta ja esiopetusikäisten lasten kohdalla.

Könkään (2019, s. 126) mukaan varhaiskasvatuksessa tunneälyn opettamisella pyritään tunteiden säätelyyn jo ennen erilaisten uhkien – esimerkiksi stressin, ahdistuksen tai ristiriitojen – kohtaamista tai tunteiden tukahduttamista, jolloin

se on myös neurologisesti tehokkainta. Hän korostaa, että tunnekasvatuksen tulisi olla kokonaisvaltainen osa päiväkodin toimintakulttuuria, jota lapset aikuisten antamien roolimallien avulla uusintavat myös omassa vertaiskulttuurissaan (Köngäs, 2019, s. 127). Köngäs (2019, s. 126–127) esittää, että perinteisten akateemisten taitojen ohella lapsille tulisi opettaa pehmeitä arvoja, kuten tiimityötä, toisista välittämistä sekä itsenäisen ajattelun taitoja. Hän tuo myös esiin, että itse asiassa tunnekasvatus kuitenkin tukee akateemista oppimista, sillä hyvät tunnetaidot helpottavat opetukseen keskittymistä, kun taas tunteiden patoaminen päinvastoin heikentää sitä. Myös Sandberg (2021, s. 157–158) avaa tunnetilojen merkitystä oppimisen kannalta. Hänen mukaansa tunteet ja ajattelun toiminnot, tarkkaavuuden ja vireystilan säätely sekä muisti ovat kaikki yhteydessä toisiinsa. Huomion kohdistuminen olennaisen asian sijasta tunnetilaan voi kuluttaa voimavaroja (Sandberg, 2021, s. 157). Esimerkiksi ahdistuksen tunne voi aiheuttaa alisuoriutumista ja vastaavasti positiiviset tunnekokemukset yhdistyvät sisäiseen motivaatioon, kekseliäisyyteen sekä luovuuteen (Sandberg, 2021, s. 157–158).

Köngäs (2019, s. 128) jaottelee tunnekasvatuksen kokonaisuuden tunneopetukseen ja tunnehetkiin. Tunneopetukseen hän määrittelee kuuluvan suunnitelmallisia menetelmiä, joiden tavoitteena on vahvistaa lasten tunneälyn kehittymistä. Niihin sisältyy esimerkiksi toisten kunnioittavaa kohtelemista ja kuuntelemista, riitojen selvittämistä sekä omien tunteiden rakentavaa ilmaisemista. Tunneopetukseen voi liittyä jonkin tietyn toimintamallin seuraaminen (Köngäs, 2019, s. 128). Gottman (2014) kuvaa puolestaan tunnehetkiä termillä taianomaiset hetket (*magic moments*), joissa aikuinen saa luotua kontaktin lapseen tämän ollessa jonkin tunteen vallassa. Köngäs (2019, s. 128) luonnehtii näitä kriittisiksi, aitoon kokemukseen pohjautuviksi tilanteiksi, joissa lapsen tunneäly on virittyneenä. Tällöin kasvattajalle avautuu mahdollisuus kehittää tämän ymmärrystä, itseluottamusta, ajattelua, empatiataitoja ja arvoja (Köngäs, 2019, s. 128). Tunnehetkiin tarttuminen vaatii kasvattajalta erityistä sensitiivisyyttä ja ammatillista osaamista. Köngäs (2019, s. 128) muistuttaa, että sekä tunneopetusta että tunnehetkiä voidaan soveltaa toisiaan täydentävästi ja silloin ne myös toimivat parhaiten. Tässä tutkimuksessa käyttämämme käsite tunnekasvatus painottuu tunneopetuksen suuntaan, vaikka jaammekin ymmärryksen tunnekasvatuksesta Köngään tapaan

laajempänä kokonaisuutena. Tutkimiemme oppimateriaalien ja niiden sisältämien tehtävien kautta tunnekasvatus ilmenee kuitenkin ennalta suunnitellun pedagogisen toiminnan muodossa.

3.2 Näkökulmia tunteisiin ja tunnetaitoihin

Tunnetaidoille ei ole olemassa yksiselitteistä määritelmää, vaan niiden muodostamaa sosioemotionaalisen kompetenssin osa-aluetta on mahdollista jäsentää monin tavoin eri näkökulmista käsin. Tunnetaitojen ymmärtämiseksi meidän täytyy tietää, mitä tunteilla eli emootioilla teoreettisessa viitekehyksessä tarkoitetaan. Goleman (2005, s. 341) määrittelee tunteet elämyksellisiksi mielenliikkeiksi ja niihin linkittyviksi ajatuksiksi, psykologisiksi ja biologisiksi tiloiksi sekä toiminnan ylläkkeiksi. Sandbergin (2021, s. 155–157) tapaan niitä voidaan kuvailla myös elimistön tavoitteellisiksi psyykkis-fysiologisiksi toiminnoiksi, jotka auttavat reagoimaan tilannekohtaisesti ympäristöstä kumpuaviin ärsykeisiin. Goleman (2005, s. 342) erottaa tunteista mielialat, jotka ovat pitkäkestoisempia ja voimakkuudeltaan laimeampia olotiloja. Edelleen näistä eroavat luonnetyypit eli yksilöiden taipumus tiettyihin tunteisiin ja tunnehäiriöt, jotka liittyvät esimerkiksi masennuksen kaltaisiin mielen sairauksiin. Erilaisia tunteita on olemassa lukematon määrä eivätkä tutkijat ole täysin yksimielisiä niiden jaottelusta (Goleman, 2005, s. 341). Toisaalta Sandbergin (2021, s. 159) mukaan yleisesti voidaan kuitenkin erottaa kuusi kaikille ihmisille yhteistä perustunnetta – mielihyvä, suuttumus, pelko, suru, inho ja hämmästys. Tunteiden synnyn kannalta merkittäviä seikkoja ovat vaihtelevat tilannetekijät, kehon fysiologinen toiminta sekä yksilölliset erot temperamentissa (Sandberg, 2021, s. 155).

Köngäs (2019) käyttää käsitettä tunneäly ja painottaa sen oppimisen perustan löytyvän neurobiologisista valmiuksista ja aivojen kehittämisestä. Hänen mukaansa tunneälyn vahvistaminen tapahtuu sovittamalla uusia toimintamalleja aivojen rakenteisiin tietoisuuden ja ymmärryksen kautta, mikä vaatii sekä toistoja että sisäistämistä. Tämä pohjautuu siihen, että ihmisen aivoissa on olemassa tietyt voimakkaat mallit erilaisille tunnereaktioille, ja niiden muuttaminen vaatii aivojen hermoratojen muokkaamista uusien kokemusten ja oppimisen kautta (Köngäs, 2019, s. 125–126). Köngäs (2019, s. 127) katsoo tunnetaitojen koostuvan

muun muassa kyvystä käsitellä tunteita, ohjata tunnereaktioita sekä nimetä tunnekokemuksia. Taitoa tunnistaa ja nimetä sekä omia että muiden ihmisten tunteita voidaan kuvata myös laajemmalla tunnetietoisuuden termillä (Opetushallitus, 2017, s. 7).

Denham, Ferrier, Howath, Herndon ja Bassett (2016, s. 303–304) jakavat emotionaalisen kompetenssin kolmeen ydinalueeseen, jotka ovat tunteiden ilmaisu, tunteiden säätely sekä tunnetietoisuus. He määrittelevät kehittyneessä tunneilmaisussa olevan kyse laajan tunnekirjon esittämisestä kulttuurisessa ja sosiaalisessa kontekstissa hyväksyttävällä tavalla, joka palvelee myös yksilön omia vuorovaikutukseen ja ihmissuhteisiin liittyviä tavoitteita. Ilmaisun onnistumiseen vaikuttavat sen tapa, intensiteetti ja ajoitus (Denham ym., 2016, s. 303). Tunteiden säätely tulee Denhamin ja hänen kollegoidensa (2016, s. 303) mukaan ajankohtaiseksi tilanteessa, jossa esimerkiksi tunnekokemuksen tai -ilmaisun voimakkuus tai kesto eivät vastaa joko lapsen omia tai tämän ympäristön odotuksia. He huomauttavat, että esiopetusikäisen lapsen maailmassa akateemiset vaatimukset lisääntyvät, mutta samaan aikaan myös lapsen ymmärrys ja hallinta omista tunteistaan kasvavat. Tässä mallissa tunnetietoisuus yhtyy edellä esittämämme Opetushallituksen määritelmään, mutta tunteiden tunnistamisen ja nimeämisen lisäksi se pitää sisällään myös empatian tuntemisen ja kyvyn tunnistaa tunteiden teeskentelemistä (Denham ym., 2016, s. 304).

3.3 *Preschool RULER -malli*

Könkään (2018) väitöskirjassa on tutkittu lasten tunneälyn näyttäytymistä päiväkodin arjessa etnografisesti videointia, mikroanalyysiä ja osallistumiskehikkoa käyttäen. Hän on kuvannut tutkimustuloksensa hyödyntäen Preschool RULER-sovellusta, joka havainnollistaa tunnetaitojen käsitteen kokonaisuutta (Köngäs, 2018, s. 5). RULER on Mayer-Saloveyn nelihaarisesta tunneälymallista Yalen yliopiston tunneälytutkimuksen keskuksessa erityisesti lasten kanssa käytettäväksi jalostettu teoria, joka tähtää auttamaan varhaiskasvatuksen henkilöstöä tunneälyn sisällyttämisessä osaksi arjen toimintoja (Köngäs, 2018, s. 38–39).

Köngäs (2018) kuvaa RULER-sovellusta tiivistetysti seuraavaksi esiteltävällä tavalla. Malli koostuu tunteiden havaitsemisesta (*recognizing*), ymmärtämisestä (*understanding*), sanoittamisesta (*labeling*), esittämisestä (*expressing*)

sekä säätelemisestä (*regulating*). Tunteiden havaitsemisessa on kyse lapsen kyvystä tunnistaa oman tunnereaktion syntymisen, toisen ihmisen tunnekokemus sekä esimerkiksi tarinoiden, musiikin ja kuvataiteen nostattamat tunteet. Tunteiden ymmärtäminen puolestaan pitää sisällään käsityksen tunteiden taustalla vaikuttavista ajatuksista ja tilanteista sekä niiden yhteydestä niin omaan kuin muiden ympärillä olevien ihmisten toimintaan. Tunteita sanoittaessaan lapsi pystyy erottelemaan tunnetiloja toisistaan sekä nimeämään ja kuvailemaan niitä. Tunteiden esittäminen taas liittyy niiden ilmaisemiseen rakentavalla ja ymmärrettävällä tavalla. Siihen yhdistyy myös tunteiden teeskentelemisen erottaminen todellisesta reaktiosta. Tunteiden säätelyyn kuuluu vielä kyky ottaa vastaan ja sietää kielteisiä tunteita, sekä lisäksi ohjata omia ja auttaa toisen tunteiden ohjaamisessa myönteisempään suuntaan kuitenkin tukahduttamatta niitä. Nämä piirteet muodostavat siis RULER-mallin viiden osa-alueen keskeisimmät sisällöt (Köngäs, 2018, s. 41).

Käytämme tässä tutkimuksessa RULER-mallia teorialähtöisen sisällönanalyysimme perustana sen monipuolisuuden vuoksi. RULER-kategoriat pilkkovat tunnetaitoja pienempiin ja tarkkarajaisempiin osa-alueisiin kuin esimerkiksi edellä esittämämme Denhamin ja kollegoiden (2016) näkemys emotionaalisesta kompetenssista. Tavoitteenamme on RULER-sovelluksen avulla tunnistaa aineistostamme mahdollisimman laajasti tunnetaitojen kehittymisen eri puolia palvelevia tehtäviä.

4 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Tutkimuksemme on laadullinen eli kvalitatiivinen tutkimus, jotka ovat yleisiä kasvatustieteiden alalla (Eskola & Suoranta, 1998). Kvalitatiivisen tutkimusotteen valintaan on vaikuttanut pyrkimyksemme ymmärtää syvällisesti tunnekasvatuksen ilmenemisen muotoja oppimateriaaleissa ja kuvata aihepiiriä mahdollisimman tarkasti. Laadullinen lähestymistapa mahdollistaa myös joustavuutta tutkimuksen suunnitteluun ja toteutukseen (Eskola & Suoranta, 1998, s. 16). Hyödynnämme myös laadullisen aineiston kvantifiointia tarkastellessamme tunnekasvatusta sisältävien tehtävien määrää suhteessa kaikkiin tehtäviin ja tunnekasvatustehtävien jakautumista RULER-mallin eri kategorioiden kesken. Tutkimus toteutettiin vuoden 2021 syyskuun ja vuoden 2022 helmikuun välisenä aikana. Eskolan ja Suorannan (1998, s. 13) mukaan laadullisen tutkimuksen teossa tutkimussuunnitelma usein elää tutkimuksen edistymisen mukana, ja niinpä mekin olimme valmistautuneet tarpeen mukaan päivittämään ja muuttamaan suunnitelmaamme. Tutkimuskysymykset muuttuivatkin matkan varrella kandidaatintutkielman laajuutta paremmiksi ja tutkimussuunnitelma tarkentui muiltakin osin.

4.1 Tutkimuksen tavoite

Tutkimuksemme tarkoituksena on selvittää, millaisessa roolissa tunnekasvatus näyttäytyy esiopetuksen opettajan oppaissa. Kuten jo aiemmin olemme maininneet, tunnetaitojen kehittyminen on hyvin merkityksellinen kehityksen vaihe, joten sen huomioiminen on tärkeää myös esiopetuksen oppimateriaaleissa. Tutkimalla tunnekasvatusta sisältävien tehtävien laatua ja määrää voidaan kartoittaa mahdollista tarvetta oppimateriaalien kehittämiseksi tulevaisuudessa. Lähestymme aihetta yhden päätutkimuskysymyksen kautta, josta olemme yksityiskohtaisemman tarkastelun avuksi johtaneet kaksi alakysymystä. Näin ollen tutkimuskysymyksemme ovat seuraavat:

1. Miten tunnekasvatus ilmenee esiopetuskirjasarjojen opettajan oppaissa?
 - 1.1. Miten RULER-mallin eri osa-alueet näkyvät opettajan oppaiden tehtävissä?
 - 1.2. Millaisia eroja ja yhtäläisyyksiä eri esiopetuskirjasarjojen opettajan oppaiden välillä on havaittavissa tunnekasvatuksen alueella?

4.2 Tutkimusaineisto

Tutkimuksemme aineiston muodostavat opettajan oppaat kolmesta valitsemastamme suomalaisen esiopetuksen käyttöön tarkoitettua kirjasarjasta, jotka ovat *Huiske*, *Kummaa* ja *Seikkailujen eskari*. Kirjat voidaan lukea kuuluviksi joukkotiedotuksen ja kulttuurin tuotteisiin, joiden muodostama aineisto soveltuu hyvin erityisesti laadullisen tutkimuksen kohteeksi (Eskola & Suoranta, 1998, s. 87). Olemme perehtyneet näihin oppaisiin hyödyntäen analyysissämme niiden sisältämiä tehtäviä. Oheismateriaalina tutustuimme myös sarjojen oppilaille suunnattuihin tehtäväkirjoihin. Niiden sisältämät tehtävänannot löytyvät kuitenkin myös opettajan oppaista ja ovat sitä kautta jo mukana tutkimusaineistossa, joten tehtäväkirjoja ei ollut tarvetta analysoida erikseen. Lisäksi saimme pääsyn *Seikkailujen eskari* -digiopetusaineistoon kyseisen kirjan kustantajalta. Koska meillä ei kuitenkaan ollut mahdollisuutta tutustua vastaaviin sähköisiin materiaaleihin muiden kirjasarjojen osalta, päätimme jättää digiaineiston tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Näin eri kirjasarjoja analysoimalla saadut tulokset ovat mahdollisimman hyvin vertailtavissa keskenään. Varsinaisen analyysin kohteena ovat siis ainoastaan opettajan oppaat. Olemme käyttäneet kaikista kirjoista niiden uusimpia saatavilla olleita painoksia, jotka eivät ole vielä olleet laajalti aiemman tutkimuksen kohteena. Esiopetuksesta saamamme kokemuksen perusteella nämä kirjasarjat ovat kentällä yleisesti käytettyjä. Osan aineistosta saimme pyynnöstä käyttöömmekustantajien lähettäminä ja osan hankimme kirjastoista lainaamalla.

Aloitimme aineiston läpikäymisen tutustumalla Lasten Keskuksen *Kummaa*-sarjan opettajan oppaaseen. *Opas*, jota tarkastelimme, on sarjan ensimmäinen painos vuodelta 2019. Oppaan tekijöitä ovat Aino Gunn, Heli Hemilä, Jerkka Laakkonen, Reetta Niemelä sekä Teemu Juhani. Kuvitus on Teemu Juhaniin kä-

sialaa ja tarinoista on vastannut Reetta Niemelä. Kirja on jaettu kahdeksaan osioon, jotka ovat "Mitä kummaa?", "Kummaa materiaalin käyttöohjeet", "Kirjainten ja numeromerkkien harjoittelu", "Näkökulmia pedagogiikkaan", "Jaksot", "Tarinat selkokielellä", "Laulut" sekä "Liitteet". Opas sisältää myös oppilaan oman tehtäväkirjan sisällöt. Kummaa-sarjassa seikkailevat satuhahmot Tiksu, Vipi, Bobo ja Ämmy sekä Lilli-kotilo. He ovat kotoisin planeetalta nimeltä Kutkuli ja päätyvät vahingossa maapallolle seikkailemaan. Kirjan aikana he tutustuvat yhdessä monenlaisiin asioihin aina vuodenajoista taiteeseen, peleihin ja leikkipuistoihin saakka (Gunn, Hemilä, Laakkonen, Niemelä & Juhani, 2019).

Seuraavaksi perehdyimme Lasten Keskuksen Huiske-sarjan opettajan oppaaseen. Kirja, jota käytimme osana aineistoamme, on sarjan toinen painos vuodelta 2016. Sen ovat kirjoittaneet Katri Kirkkopelto, Pieta Raitala, Kaisa Raittila sekä Rauna Sirola. Kuvituksesta ovat vastanneet Katri Kirkkopelto ja Venla Poskela ja saduista Kaisa Raittila. Opas on jaettuna seitsemään eri kategoriaan, joita ovat "Tervetuloa Huiskeeseen!", "Huiskeen käyttöohjeet", "Näkökulmia esiopetuksen oppimiskokonaisuuksiin", "Satujaksot", "Sadut selkokielellä", "Laulut" sekä "Liitteet". Opettajan opas sisältää myös lapsen tehtäväkirjan sisällöt. Huiskeessa seikkailevat hahmot Rauhio, Lyyrinen, Pyyterö, Kuuli, Viisakko, Apuli, Nipotti, Nuutelo ja Väistämöinen. Kirjan edetessä hahmot tutustuvat toisiinsa ja opettelevat elämään yhdessä. He tarjoavat lapselle samaistumiskohteita kohdatessaan erilaisia tilanteita satujaksojen aikana (Kirkkopelto, Raitala, Raittila & Sirola, 2016).

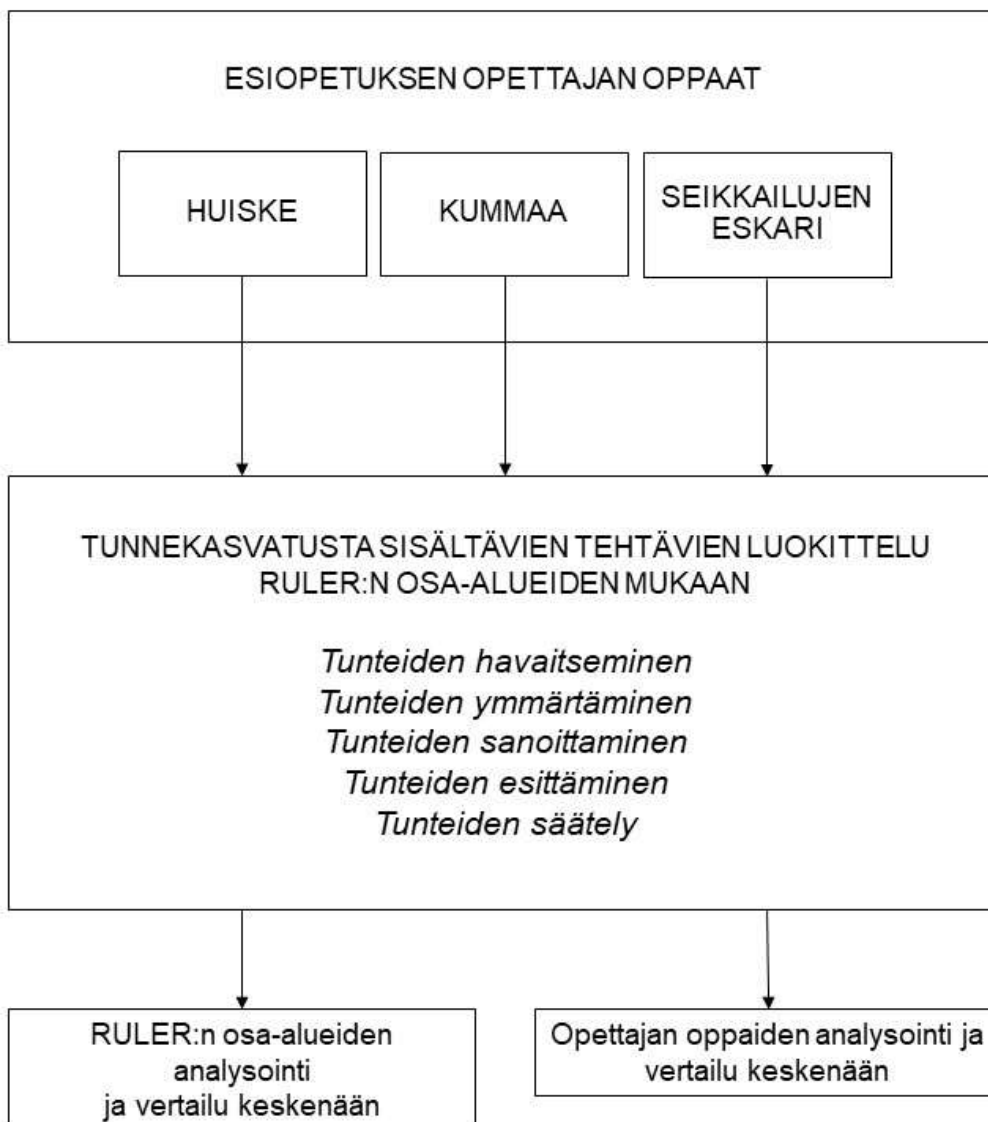
Lopuksi tutustuimme Kustannusosakeyhtiö Otavan Seikkailujen eskari -sarjan opettajan oppaaseen. Opas on vuodelta 2021 peräisin oleva tarkastettu 4.–6. painos. Oppaan tekijöitä ovat Siri Kolu, Kati Lassila, Virpi Marttila ja Minna Salminen. Kuvituksesta ovat vastanneet Johanna Lumme ja Heli Pukki sekä tarinasta Siri Kolu. Opas on jaettu yhteensä kahteentoista pääjaksoon, joihin kuuluvat "Seikkailujen eskarin tuoteperhe", "Tarinan henkilöiden esittely", "Lapsen kirjan rakenne", "Opettajan oppaan rakenne", "Matematiikan opettaminen esiopetuksessa", "Juhlat", "Vastaukset: kynäseikkailu", "Laulut ja musisointiohjeet", "Liikuntaleikkejä", "Kädentöiden mallityöt", "Helpotetut tarinat" ja "Liitteet". Lisäksi pääjaksoihin sisältyy kahdeksan eri satujaksoa. Seikkailujen eskarissa tutustutaan Villiviikunoiden esiopetusryhmään, johon kuuluvat Liisa-open lisäksi Topi, Alma, Kaarlo, Kaisa, Fanni, Malla, Milli, Mio ja Henrik. Esiopetusvuotensa aikana

Villiviikunat kohtaavat monenlaisia tilanteita ja oppivat samalla paljon uusia taitoja (Kolu, Lassila, Marttila & Salminen, 2021).

4.3 Teorialähtöinen sisällönanalyysi tutkimusmenetelmänä

Käytämme tutkimusmenetelmänämme laadullista sisällönanalyysia, jonka tueksi myös kvantifioimme laadullista aineistoa eli esitämme sitä määrällisessä muodossa. Koimme näiden tapojen palvelevan aineistomme analysointia ja havainnollistavan tutkimustuloksia parhaiten. Tarkoituksenamme on keskittyä selvittämään, mitä aineistomme eli esiopetuksen opettajan oppaat kertovat tunnekasvatuksesta. Sisällönanalyysi sopii käytettäväksi sekä tekstiä että kuvaa sisältävän aineiston kanssa (Vuori, 2021a). Käytämme tutkimuksessamme tarkemmin ottaen deduktiivista eli teorialähtöistä sisällönanalyysia, jonka puitteissa sisällön analysointi tapahtuu valmista teoriaviitekehystä käyttäen. Hyödynnämme analyysissämme lasten tunneälyn kehittämiseen tähtäävää RULER-mallia eli luokittelemme tehtävät siihen kuuluvien kategorioiden mukaan, joita ovat tunteiden havaitseminen, ymmärtäminen, sanoittaminen, esittäminen ja säätely (Köngäs, 2018).

Tutkimme tunnekasvatuksen ilmenemistä opettajan oppaiden sisältämien tehtävien pohjalta. Kuviossa 1 on havainnollistettu työskentelymme etenemistä. Analyysimme aluksi olemme käyneet opettajan oppaat läpi kokonaisuudessaan pyrkien tunnistamaan sieltä kaikki tunnekasvatukseen liittyvät ja RULER-malliin sopivat sisällöt. Samalla olemme etsineet yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia analyysiyksiköiden eli yksittäisten tehtävien väliltä ja tiivistäneet niiden sisältämää tietoa. Näitä löydöksiä olemme tutkineet tarkemmin värikoodaamalla ja kategorisoimalla tehtävät teorialähtöisesti RULER-mallin mukaisiin osa-alueisiin. Näin tehdessämme olemme vähitellen muodostaneet käsitystä siitä, millaisia piirteitä mikäkin tunnetaitojen alue tyypillisesti pitää sisällään. Olemme laskeneet sekä kaikkien oppaiden sisältämien tehtävien että niistä löytämiemme tunnekasvatukseen linkittyvien tehtävien lukumäärän ja niiden joukosta edelleen RULER-mallin eri kategorioita edustavien tehtävien määrän. Samalla olemme käyneet aineistoa läpi useaan kertaan. Lopuksi teemme aineistosta tunnistamastamme tunnekasvatussisällöstä laajempia johtopäätöksiä ja pyrimme muodostamaan kokonaiskuvan aiheesta vastauksena asettamiimme tutkimustehtäviin.

KUVIO 1. Laadullisen teorialähtöisen sisällönanalyysin eteneminen RULER-mallin osa-alueiden mukaan

5 TULOKSET

Esitämme tutkimuksemme tulokset teemoittain siten, että kuvailemme RULER-mallin eri kategorioihin luokitteliemme tunnekasvatusta sisältävien tehtävien tyypillisiä piirteitä yksi osa-alue kerrallaan. Sen lisäksi vertailemme eri esiopetuskirjasarjojen opettajan oppaita analysoimalla saamiamme tuloksia toisiinsa sekä kuvaamme niissä havaitsemiamme eroja ja yhtäläisyyksiä. Ennen tätä laadullista tarkastelua olemme koonneet aineistosta löytämiämme keskeisiä lukuja myös määrälliseen muotoon seuraaviin taulukoihin, jotka toimivat johdatuksena tutkimustuloksiin.

TAULUKKO 1. RULER-malliin sopivien tunnekasvatustehtävien osuus esiopetuskirjasarjojen opettajan oppaissa

Kirjasarja	Opettajan oppaan tehtävät yhteensä, kpl	RULER-malliin sopivat tunnekasvatustehtävät
Kummaa	593	8 %
Huiske	862	11 %
Seikkailujen eskari	1 352	9 %
Yhteensä	2 807	9 %

Taulukko 1 havainnollistaa RULER-mallin mukaan luokiteltujen tunnekasvatusta sisältävien tehtävien määrää suhteessa kaikkiin opettajan oppaiden sisältämiin lasten kehitystä ja oppimista tukeviin tehtäviin. Vaikka eri materiaalien sisältämien tehtävien yhteismäärissä on eroja, ne eivät suoraan kerro oppaiden laajuudesta. Esimerkiksi Kummaa-kirjasarja on sivumäärällisesti mitattuna jonkin verran Huiske-sarjaa pidempi, vaikka taulukosta ilmeneviä tehtävänantoja onkin siinä vähemmän. Eroavaisuudet selittyvät nähdäksemme enemmänkin sillä, että

tehtävänantojen laajuus voi paikoin olla eri oppimateriaalisarjoissa hieman erilainen. Siksi tunnekasvatustehtävien prosentuaalinen osuus kaikista tehtävistä on tässä yhteydessä merkitsevämpi luku. Taulukosta nähdään, että RULER-mallin mukaan kategorisoituja tunnekasvatustehtäviä oli Kummaa-kirjasarjassa noin 8 prosenttia, Seikkailujen eskari -sarjassa noin 9 prosenttia ja Huiske-sarjassa noin 11 prosenttia. Huiske-sarja sisältää tarkastelumme mukaan siis hieman enemmän näitä tunnekasvatussisältöisiä tehtäviä kuin Kummaa- ja Seikkailujen eskari -sarjat, mutta niiden väliset erot ovat kuitenkin suhteellisen pieniä. Keskimäärin tunnekasvatustehtäviä löytyy esiopetuksen opettajan oppaista aineistomme perusteella noin 9 prosenttia kaikista tehtävänannoista.

TAULUKKO 2. Tunnekasvatustehtävät luokiteltuna RULER-mallin mukaisiin osa-alueisiin

Kirjasarja	Tunnekasvatustehtävät, kpl	Tunteiden havaitseminen (kpl)	Tunteiden ymmärtäminen (kpl)	Tunteiden sanoittaminen (kpl)	Tunteiden esittäminen (kpl)	Tunteiden säätely (kpl)
Kummaa	49	71 % (35)	27 % (13)	47 % (23)	29 % (14)	8 % (4)
Huiske	94	70 % (66)	35 % (33)	48 % (45)	29 % (27)	18 % (17)
Seikkailujen eskari	118	82 % (97)	63 % (64)	49 % (58)	25 % (30)	10 % (12)
Yhteensä	261	76 % (198)	46 % (120)	48 % (126)	27 % (71)	13 % (33)

Taulukosta 2 nähdään, missä suhteessa RULER-mallin mukaiset eri osa-alueet ovat näkyvillä tunnekasvatusta sisältävissä tehtävänannoissa. Aineistossamme oli tyypillistä se, että sama tehtävä voi sisältää piirteitä useista eri alueista. Jotkin tehtävät edustivat selkeämmin vain yhtä RULER-kategoriaa, mutta niiden esiintyminen yhdessä oli kuitenkin yleisempää, mikä on havaittavissa myös taulukosta. Tästä johtuen alakategorioihin luokittelimme tehtävien yhteenlaskettu lukumäärä on suurempi kuin tunnekasvatustehtävien määrä yhteensä. Taulukosta selviää, että keskimäärin esiopetuksen opettajan oppaista löytyy aineistomme perusteella tunnekasvatustehtävien kategorioita seuraavassa järjestyksessä yleisimmästä harvinaisimpaan: tunteiden havaitsemista ylivoimaisesti eniten eli noin 76 prosenttia, tunteiden sanoittamista noin 48 prosenttia, tunteiden ymmärtämistä lähes saman verran eli noin 46 prosenttia, tunteiden esittämistä

noin 27 prosenttia ja tunteiden säätelyä ainoastaan noin 13 prosenttia. Eri kategorioiden esiintymisessä ilmenee kuitenkin jonkin verran vaihtelua eri kirjasarjojen välillä.

Analysoidessamme tehtävänantoja olemme tulkinneet mallissa esiintyvää vertainen-käsitettä laajasti siten, ettemme ole rajoittaneet sitä koskemaan vain muita lapsia tai luokkatovereita. Sen sijaan olemme ulottaneet määritelmän koskemaan myös ketä tahansa muuta ihmistä tai olentoa, todellista tai fiktiivistä. Tällöin tarkastelun piiriin saatiin myös esimerkiksi esiopettaja, lasten perheenjäsenet sekä esiopetuskirjoissa seikkailevat hahmot. Koemme, että tiukasti sanamuodon mukainen tulkinta olisi supistanut tarkastelua ja jättänyt luokittelun ulkopuolelle suuren määrän tehtäviä, jotka kuitenkin sisältävät olennaisesti tunnekasvatukseen liittyvää ainesta.

5.1 Tunteiden havaitseminen

Tunteiden havaitseminen on yksinkertaisimmillaan sitä, että näemme esimerkiksi jonkun toisen itkevän ja meidän tekee mieli mennä lohduttamaan häntä. RULER-osa-alueiden perussisällön mukaan tunteiden havaitsemista voidaan tunnistaa tapahtuvan silloin, kun lapsi kykenee havaitsemaan tunteen synnyn sisällään, hän huomaa vertaisensa kokevan jotain tunnetta tai hän tunnistaa tunteita herättäviä elementtejä esimerkiksi musiikista, piirroksista tai saduista (Köngäs, 2018, s. 41).

Opettajan oppaissa tunteiden havaitseminen on jokaisen kirjasarjan kohdalla se osa-alue, jota esiintyy määrällisesti eniten. Esiopetuskirjat sisältävät tyyppillisesti hyvin paljon kuvitusta ja erilaisia tarinoita, joka selittää osaltaan tunteiden havaitsemisen tehtävien suurta määrää. Kaikkien aineistomme kirjasarjojen opettajan oppaissa jokainen uusi jakso käynnistyy kuva-aukeamalla ja siihen liittyvällä tarinalla. Kuva löytyy sekä opettajan oppaasta että oppilaan omasta kirjasta, mutta tarina ainoastaan opettajalle suunnatusta materiaalista. Opettajan oppaissa on myös satua ennakoivia tehtävänantoja, jotka keskittyvät usein kuvan tutkimiseen ja sisältävät tunteiden havaitsemiseen liittyviä elementtejä. Huiske-sarjassa tarinaa ennakoivia tehtäviä löytyy otsikolla ”Ennen sadun lukemista”. Tehtävissä orientoidutaan tarinan teemaan esimerkiksi pohtimalla, miltä hämärä

tai pimeää tuntuu (Kirkkopelto ym., 2016, s. 101). Vaihtoehtoisesti huomiota pyritään kiinnittämään myös kuviin ja niissä esiintyviin hahmoihin. Tunteiden havaitsemista harjoitetaan ohjaavilla tehtävänannoilla, kuten ”Tutkitaan Väistämöisen kasvoja. Miltä siitä tuntuu sadussa? Entä Nipotista?” (Kirkkopelto ym. 2016, s. 25). Havaitimme kirjasarjoissa toistuvan myös tarinan jälkeisiä tehtävänantoja, esimerkiksi Kummaa-sarjassa ”Turinaa tarinasta” (Gunn ym., 2019). Tehtävissä on erilaisia sisältökysymyksiä tarinoista, kuten ”Miltä yllätys tuntui?” ja ”Miltä lapsista tuntui palata kotiin?” (Gunn ym., 2019, s. 75, s. 209). Tehtävien tarkoitus on ohjata lasta havaitsemaan ja erittelemään tunteita tarinan tapahtumien ja sen hahmojen käytöksen perusteella.

Kuvituksen ja tarinoiden lisäksi tunteiden havaitsemista ilmenee tehtävissä, joiden tarkoitus on saada lapsi miettimään, miltä jokin asia tuntuu hänestä itseltään tai vertaisestaan. Tällöin lasta ohjataan refleктоimaan henkilökohtaista tunne-elämäänsä. Esimerkiksi Huiske-sarjan opettajan oppaasta löytyy tehtävä ”Lähdön tunteita”, jossa jokainen lapsi saa vuorollaan kertoa, miltä hänestä tuntuu ajatella mennyttä esiopetusvuotta ja millä mielellä hän on tulevan kesäloman sekä syksyllä alkavan koulun suhteen (Kirkkopelto ym., 2016, s. 182) Kuitenkin suurin osa tunteiden havaitsemista sisältävistä tehtävistä liittyy joko kuvituskuviin tai tarinoihin.

5.2 Tunteiden ymmärtäminen

RULER -kategorioiden perussisällön mukaan tunteiden ymmärtämistä tapahtuu esimerkiksi silloin, kun lapsi ymmärtää tilanteiden johtavan tunteisiin ja niiden takana voivan olla useampia muita tunteita ja ajatuksia (Köngäs, 2018, s. 41). Myös se, että lapsi ymmärtää tunnetilojen vaikuttavan omaan ja vertaistensa reaktioihin ja toimintaan, määritellään tunteiden ymmärtämisen osa-alueeseen kuuluvaksi (Köngäs, 2018, s. 41). Tunteiden ymmärtämisessä on kyse siis siitä, että lapsi ymmärtäisi, miksi jotakin tapahtuu ja miksi näissä tilanteissa tyypillisesti tunnetaan tiettyjä tunteita.

Tunteiden ymmärtämisen tehtävistä helpointa oli tunnistaa ne tehtävänannot, joiden kysymyksenasettelu alkoi miksi-sanalla, esimerkiksi Kummaa-sarjassa ”Miksi Bobo oli surullinen?” (Gunn ym., 2019, s. 191) ja Seikkailujen eskari-sarjassa ”Miksiköhän Kaisaa ujostutti?” (Kolu ym., 2016, s. 20). Ymmärtämiseen

liittyviin tehtäviin liittyy myös vahva tilanteisuus – esimerkiksi viimeksi mainittu keskustelutehtävä jatkuu lapsen omaan elämään siirtyvällä kysymyksellä ”Missä tilanteissa sinua on ujostuttanut?” (Kolu ym., 2016, s. 20). Osassa vastaavista tehtävistä lasta ohjataan pohtimaan omaa toimintaansa esiopetuksen ulkopuolisessa ympäristössä. Näin tapahtuu esimerkiksi Seikkailujen eskari -sarjan oppaan ”Minä ja tunteet” -osion kotitöitä käsittelevässä tehtävässä, jossa pohditaan, miten lapsi voisi olla avuksi kotona ja keskustellaan siitä, miksi toisia on kiva ilahduttaa auttamalla (Kolu ym., 2016, s. 89).

Analyysin edetessä huomasimme tunteiden havaitsemisen ja ymmärtämisen linkittyvän usein yhteen etenkin tehtävänannoissa, jotka liittyvät joko kuvan tutkimiseen tai tarinan pohtimiseen. Eräässä Kummaa-oppaan ”Tunnistetaan tunteita” -tehtävänannossa pyydetään lapsen kirjan kuvaa tutkimalla esimerkiksi pohtimaan ”Millä mielellä ulkona juoksevat lapset ovat?”, jonka jälkeen ajatusta pyritään viemään ymmärtämisen tasolle lisäämällä vielä perään ”Miksiköhän?” (Gunn ym., 2019, s. 76). Samassa tehtävänannossa ilmenee siis usein sekä tunteiden havaitsemista että niiden ymmärtämistä.

5.3 Tunteiden sanoittaminen

RULER-mallin tunteiden sanoittamisen kategoriassa on kyse lapsen kyvystä nimeä omia ja vertaistensa tunnetiloja, kuvailla niitä sanallisesti sekä erottaa eri tunnekokemuksia toisistaan (Köngäs, 2018, s. 41). Sanoittaminen oli yleensä melko helposti havaittavissa sitä sisältävien tehtävien kohdalla, sillä tähän osaluokkaan liittyi lapselle selkeästi osoitettu toiminnanohjaus tunteiden nimeämisestä tai niiden tarkemmasta sanallisesta kuvailusta. Usein tehtävänannossa pysyttelään yleisellä nimeämisen tasolla, kuten esimerkiksi Kummaa-sarjan tehtävässä ”Arvaa, mikä tunne”. Siinä lapsen tehtävänä on arvata parin esittämä tunnetila eli kyetä tunnistamaan tietty tunne sekä nimeämään se (Gunn ym., 2019, s. 139). Opettajan oppaista löytyy kuitenkin myös syvemmälle tunteen olemukseen pureutuvia tehtäviä. Esimerkiksi Huiske-sarjan oppaasta löytyvässä tehtävässä ”Tänne, Apuli!” yksi lapsista on vuorollaan Apuli-hahmon roolissa, jolloin muut komentelevat häntä ristiriitaisilla käskyillä. Leikin lopuksi pohditaan ”Miltä tuntui olla Apulina? Mitä mukavaa/kurjaa siinä oli?” (Kirkkopelto ym., 2016, s. 46).

Tehtävä siis ohjaa pelkkien yksittäisten tunteiden nimeämisen ohella sanoittamaan leikkijän tuntemuksia myös yksityiskohtaisemmin.

Havaitsimme, että tunteiden sanoittamisen kategoria esiintyy lähes aina yhdessä jonkin toisen RULER-sovelluksen osa-alueen kanssa. Hyvin yleiseksi osoittautui monista tehtävistä löytynyt havaitsemisen ja sanoittamisen yhdistelmä. Esimerkiksi eräessä Seikkailujen eskari -oppaan luvun alkutarinaa seuraneessa ”Tunnelmia tarinasta” -tehtävässä esiintyy seuraava kysymyksenasettelu: ”Miltä Kaisasta mahtaa tuntua, kun ystävät ovat nähneet vaivaa hänen juhliensa vuoksi?” (Kolu ym., 2016, s. 124). Tehtävä johdattelee lasta ensin löytämään tunteita herättäviä elementtejä fiktiivisestä tarinasta, jonka jälkeen tämän tulisi pohtia havaitsemaansa tunnetta tarkemmin ja kuvailla sitä.

Tehtävänannot, joissa sanoittaminen oli ainoa tunnistamamme tunnekasvatuksen osa-alue, olivat aineistossamme harvinaisia. Yksi esimerkki sellaisesta on kuitenkin Huiske-sarjan tehtävä ”Paha mieli vai murjotus?”, jossa tarkoituksena on pohtia erilaisten ikävien tilannekuvausten kautta näiden kahden asian eroa (Kirkkopelto ym., 2016, s. 158). Tällaisia, toisiaan lähellä olevien tunteiden ja niihin linkittyvien käyttäytymismallien erotteluun keskittyviä tehtäviä oli ylipäätään löydettävissä vain vähän. Esimerkiksi juuri mielipahan ja murjotuksen erottaminen toisistaan voikin vaatia esiopetusikäiseltä lapselta oivaltavaa puntarointia ja aikuisen apua, sillä näiden sävyerojen tunnistaminen ei välttämättä ole aivan yksinkertaista. Siksi tällainen kysymyksenasettelu soveltuu hyvin opettajan tukemaan yhteiseen keskusteluhetkeen, jossa tämä tehtävä onkin suunniteltu toteutettavaksi.

5.4 Tunteiden esittäminen

Tunteiden esittämisen kategorian keskeinen piirre RULER-mallissa on lapsen kyky tuoda tunteitaan esiin ymmärrettävällä tavalla, jonka taustalla vaikuttavat tavoitteet tämän omien tarpeiden näkyviksi tekemisestä ja konfliktin välttämisestä tunteiden ilmaisemisen yhteydessä (Köngäs, 2018, s. 41). Tällaisia rakentaviin toimintamalleihin ohjaavia tehtäviä löytyykin joistakin tutkimistamme opettajan oppaista ja niiden tunnistaminen oli melko selkeää. Niille ominainen piirre on, että tehtävät käsittelevät samalla myös vuorovaikutustaitoja, joista kaikenlaisessa ihmisten välisessä viestinnässä on pohjimmiltaan kyse. Analyysissämme meitä on

ohjannut ajatus siitä, että vuorovaikutuksen taustalla vaikuttavat myös osapuolten tunteet ja niistä kumpuavat tarpeet. Mikäli nämä ovat tärkeässä roolissa ja nousevat selkeästi esiin tehtävänannossa, olemme luokitelleet tehtävän tunteiden esittämisen alueeseen kuuluvaksi, vaikka se muilta osin painottuisikin lähinnä vuorovaikutustaitojen harjoitteluun. Esimerkkinä voidaan mainita Huiske-sarjan tehtävä, jossa ennen sadun lukemista pohditaan, millainen puhe tuntuu vastaanottajasta mukavalta ja kumpi olisi kohteliaampi tapa ilmaista sama asia – ”ihan tyhmä leikki” vai ”haluaisin leikkiä jotain muuta” (Kirkkopelto ym., 2016, s. 37).

Esittämisen osa-alueen luonnehdinta herätti kuitenkin meissä myös kysymyksiä, sillä eräs sen ulottuvuuksista on taito tunnistaa teeskennellyt tunteet aidoista (Köngäs, 2018, s. 41). Tämän piirteen tulkinta oli haastavaa ja jouduimme käymään sen suhteen rajanvetoa useaan otteeseen. Tutkimiemme kirjasarjojen opettajan oppaat sisältävät runsaasti tunteiden ilmentämiseen liittyviä tehtävänantoja, joihin kuuluvat olennaisina elementteinä usein esimerkiksi kasvojen ilmeet, eleet ja kehonkieli. Esimerkkiä tästä edustaa ”Tunteet tutuksi -pantomiiimi”, jossa lapsen tehtävänä on esittää tunnekortista löytyvää tunnetilaa muille kehoaan ja ilmeitään käyttäen (Gunn ym., 2019, s. 59). Pohdintojen jälkeen olemme päätyneet sisällyttämään tämäntyyppiset tehtävät myös tunteiden esittämisen kategoriaan, ja tämän päätöksen seurauksena ne muodostavat selvän enemmistön esittämiseen liittyvistä tehtävänannoista. Näissä tehtävissä on useimmiten kyse tunteiden näyttelemisestä tilanteessa, jossa lapsi ei tosiasiallisesti koe esimerkiksi surua, mutta esittää silti kyseistä tunnetta tehtävänannon mukaisesti. Perustelemme valintaamme sillä, että pidämme tässä yhteydessä tunteiden teeskentelyä synonyyminä niiden näyttelemiselle ja esittämiselle. Tehtävien keskeinen sisältö liittyy erityisesti siihen, että lapsi oppii yhdistämään tunteita sekä niistä kertovia yleisiä merkkejä ja ilmaisutapoja toisiinsa. Tästä syystä koemme niiden olevan olennaisesti yhteydessä tunnetaitoihin ja tunnekasvatukseen. Ratkaisuumme on vaikuttanut myös se, että tämänkaltaisten tehtävien määrä oppaissa on merkittävä ja niiden jättäminen analyysin ulkopuolelle supistaisi aineistoamme huomattavasti. Niille ei myöskään ole löydettävissä perustellusti paikkaa mistään toisesta RULER-sovelluksen osa-alueesta. Näiden tehtävien pois jättäminen voisi muodostaa aineistostamme virheellisen kuvan, joten

myös siksi olemme päätyneet sisällyttämään ne tunteiden esittämisen kategoriaan.

Lisäksi olemme sisällyttäneet esittämisen kategoriaan tehtävät, jotka liittyvät tunteiden ilmaisemiseen esimerkiksi taiteen tai muun kanavan kautta. Esimerkkinä toimii Seikkailujen eskari -oppaan tehtävänanto ”Leikki: Jännitystä liikuen”, jossa soitetaan jännittävää musiikkia ja lapsia ohjataan kuvittelemaan, mitä musiikissa tapahtuu, ja ilmaisemaan mielikuviaan liikkumalla (Kolu ym., 2016, s. 36–37). Tällöin lapsella on mahdollisuus visioida omaa näkemystään musiikin herättämän tunteesta ja tuoda se eloon kehollisen esittämisen kautta.

5.5 Tunteiden säätely

RULER-mallissa tunteiden säätelyn kategoriaan lukeutuvat lapsen kyky sietää ja käsitellä negatiivisia tunnetiloja sekä kyky ohjata omia tunteitaan myönteiseen suuntaan, samaan aikaan kuitenkin tukahduttamatta myöskään kielteisiä tuntemuksiaan (Köngäs, 2018, s. 41). Sen lisäksi tunteiden säätelyyn on sisällytetty taito auttaa vertaisia selviytymään ja pääsemään yli kielteisistä tunnekokemuksista (Köngäs, 2018, s. 41). Säätely osoittautui analyysimme aikana kaikista harvinaisimmaksi tunnekasvatuksen osa-alueeksi opettajan oppaissa. Yleensä se oli kuitenkin melko hyvin tunnistettavissa tehtävänannoista, mutta paikoitellen kävimme puntarointia esittämisen ja säätelyn kategorioiden erottamiseksi toisistaan. Tämä johtuu siitä, että tunteiden esittäminen pitää RULER-sovelluksessa sisällään tunteiden ilmaisemisen rakentavalla tavalla ja sen myötä konfliktien välttämisen (Köngäs, 2018 s. 41). Tämä taas liittyy osaltaan myös itsesäätelyn taitoihin, joista tunteiden säätelyn kategoriassa nimenomaan on kyse.

Seikkailujen eskari -oppaassa tunteiden säätely tulee havainnollisesti esiin esimerkiksi heti kirjan aloitusjaksossa, jossa käsitellään jännittämisen tunnetta ja ujoutta. Eräässä sen keskustelutehtävässä mietitään yhdessä ryhmän kanssa vastauksia esiopetusvuoden alussa ajankohtaisiin kysymyksiin, kuten ”Miten toimit, jos uuden ystävän kohtaaminen jännittää tosi paljon?” (Kolu ym., 2016, s.18). Sama teema jatkuu pian seuraavassa ujoutta jäsentävässä tunnetaitotehtävässä, jossa yhtensä keskustelukysymyksenä nousee esiin ”Mikä auttaa ujostelemiseen?” (Kolu ym., 2016, s. 20). Tämänkaltaisilla tehtävillä ja eritoten niiden yhteisellä käsittelemisellä voi olla merkittäviä vaikutuksia siihen, millaisena toiminta

tuoreessa esiopetusryhmässä lähtee käyntiin ja millaiseksi se ajan myötä muodostuu. Opettajan oppaiden sisältämiä tunnekasvatustehtäviä voidaankin käyttää välineenä ryhmän kannalta tärkeiden teemojen esillä pitämiseen. Tunteiden säätelyyn liittyvät tehtävät vaikuttaisivat toimivan tässä tarkoituksessa hyvin, sillä havaitsimme niiden yhdistyvän konkreettisesti lasten omaan toimintaan.

Vaikka tunteiden säätelyä ei esiintynyt aineistossamme määrällisesti yhtä paljon kuin muita RULER-kategorioita, pidämme siihen linkittyviä tehtäviä arvokaina oppimisen mahdollisuuksina. Niissä nousee esiin sekä lapsen oman sisäisen maailman ymmärtämiseen ja hallitsemiseen että tämän ympärillä olevien ihmisten hyvinvoinnista välittämiseen liittyviä näkökulmia. Tehtävien työskentelytavat ovat lapsen ajattelua herätteleviä ja niissä ohjataan usein pohtimaan, millaisia vaikutusmahdollisuuksia tällä itsellään tietyssä tilanteessa on. Opettajan rooli näissä tehtävissä on tyypillisesti toimia keskustelun tukijana ja siten auttaa lapsen omaa aktiivista toimijuutta pääsemään esiin. Esimerkiksi Kummaa-oppaan eräässä tehtävässä käsitellään itsensä kannustamista muun muassa seuraavien kysymysten avulla: ”Millaisista ajatuksista kukin lapsi saa voimaa tsempata ja ylittää itsensä? Miten lapset toivoisivat, että heitä tuettaisiin tai kannustettaisiin?” (Gunn ym., 2019, s. 202).

5.6 Opettajan oppaiden väliset erot ja yhtäläisyydet

Tunteiden havaitsemiseen liittyviä tehtäväsisältöjä löytyy kaikista aineistomme opettajan oppaista prosentuaalisesti eniten. Seikkailujen eskari -oppimateriaali-sarjan opettajan oppaassa jopa yli 80 prosenttia tunnekasvatusta käsittelevistä tehtävistä sisältää joitain piirteitä tunteiden havaitsemisen osa-alueelta. Huiske- (noin 70 prosenttia) ja Kummaa-sarjan (noin 71 prosenttia) kirjoissa tunteiden havaitsemista suhteessa tunnekasvatustehtävien kokonaismäärään on lähes saman verran. Havaitsemistehtävien suureen määrään vaikuttaa esiopetusmateriaalien runsas kuvitus sekä kirjojen tarinallinen luonne, sillä tunteiden havaitseminen yhdistyy aineistossamme usein juuri näihin elementteihin.

Tutkimuksen aikana havaitsimme, että tunteiden ymmärtämistä sisältävien tehtävien määrä vaihtelee eri kirjasarjojen välillä kaikista eniten. Seikkailujen eskari -kirjasarjassa tunnekasvatusta käsittelevistä tehtävistä yli puolet, noin 63 pro-

senttia, sisältää tunteiden ymmärtämistä. Vähiten tunteiden ymmärtämistä puolestaan on mukana Kummaa-sarjassa, jossa noin 27 prosenttia tunnekasvatussisällöstä käsittelee tunteiden ymmärtämistä. Huiske-sarjassa vastaava luku on hieman tätä korkeampi, 35 prosenttia. Tämän perusteella voidaan sanoa, että eri kirjasarjoissa tunteiden ymmärtämistä painotetaan eri tavoin.

Tunteiden sanoittamiseen yhdistyviä piirteitä löytyy opettajan oppaiden sisältämistä tehtävistä runsaasti, sillä niin Kummaa- (noin 47 prosenttia) kuin Huiske-sarjoissa (noin 48 prosenttia) tunteiden sanoittaminen on toiseksi yleisimmin esiintyvä tunnetaitojen osa-alue. Myös Seikkailujen eskari -sarjan tunnekasvatustehtävät sisältävät määrällisesti lähes saman verran sanoittamista (noin 49 prosenttia). Tässä materiaalissa sanoittaminen on kuitenkin vasta kolmanneksi useimmin esiintyvä kategoria tunteiden havaitsemisen ja ymmärtämisen jälkeen. Voidaan todeta, että tunteiden sanoittamista sisältävien tehtävänantojen suhteellinen osuus, lähes puolet kaikista tunnekasvatustehtävistä, on kaikissa opettajan oppaissa hyvin lähellä toisiaan.

Tunteiden esittämistä käsittelevien tehtävien määrä suhteessa kaikkiin tunnekasvatusta sisältäviin tehtäviin on eri kirjasarjoissa suhteellisen tasainen. Sekä Kummaa- että Huiske-oppaiden tunnetehtävistä noin 29 prosenttia sisältää esittämistä ja Seikkailujen eskari -sarjassa vastaava luku on noin 25 prosenttia. Kummaa-sarjassa esittämisen kategoria on kolmanneksi yleisin, kun taas kahdesta muusta opettajan oppaasta siihen kuuluvia tehtäviä löytyy neljänneksi eniten. Huomionarvoista on, että Kummaa-sarjassa tunteiden rakentavaan esittämiseen tähtäviä tehtävänantoja on harvassa, kun taas kahdessa muussa oppaassa niitä esiintyy useammin. Suurin osa Kummaa-oppaan tehtävistä liittyy näin ollen edellä kuvaamallamme tavalla erityisesti tunteiden näyttelemiseen ja tunneilmäilyn piirteiden tunnistamiseen, jotka tosin ovat kahdessa muussakin kirjassa muita tunteiden esittämisen alalajeja yleisempiä.

Tunteiden säätelyyn kytkeytyvät tehtävät ovat kaikissa opettajan oppaissa selvästi vähiten edustettuina. Kummaa-sarjassa (noin 8 prosenttia) ja Seikkailujen eskari -sarjassa (noin 10 prosenttia) tunteiden säätelyn kategoriaan luokittelemiemme tehtävien määrä on lähellä toisiaan. Sen sijaan Huiske-sarjan opas sisältää näitä tehtäviä jonkin verran muita kirjoja enemmän, noin 18 prosenttia, joten tämän kategorian kohdalla painotuseroja eri oppimateriaalisarjojen välillä on jälleen nähtävissä.

Kummaa-kirjasarjan opettajan oppaan painopisteet kohdistuvat tiede- ja teknologiakasvatuksen sekä mediakasvatuksen ja monilukutaidon kokonaisuuksiin (Gunn ym., 2019, s. 4). Tunteiden tulkinta ja niiden ilmaiseminen liitetäänkin tässä oppaassa erityisesti kuvalliseen ilmaisuun ja sitä kautta monilukutaidon alle (Gunn ym., 2019, s. 13). Gunn ja kollegat (2019, s. 4) ovat korostaneet myös yhteistoiminnallisuuteen ja vuorovaikutteisuuteen tähtääviä tehtäviä. Materiaalin käyttöohjeissa tuodaan useampaan otteeseen esiin myös lasten vahvuuksiin keskittyvä pedagogiikka, joka on monilta osin tunnekasvatusta lähellä oleva teema. Vaikka tunnekasvatus ei suoranaisesti lukeudu Kummaa-sarjan ydinalueisiin, siihen liittyvät aiheet kulkevat silti luontevasti mukana satujaksoissa ja ne on merkitty selkeästi myös oppaan sisällysluetteloon. Näitä aiheita ovat muun muassa tunteiden ilmaisu ja tulkitseminen, pettymysten sietäminen, ristiriitojen selvittäminen, tunteiden käsitteleminen ja tunnistaminen, eleiden ja kehonkielen tulkitseminen sekä myötätunto, lohduttaminen ja kannustaminen (Gunn ym., 2019, s. 2–3). Kummaa-sarja sisältää myös erilaisia lomakkeita opettajan työn tueksi esimerkiksi lapsiryhmän havainnointiin, tiimin vuorovaikutukseen ja lapsen kuulumisten kartoittamiseen liittyen. Näissäkin osioissa tunteisiin liittyviä elementtejä on otettu huomioon.

Huiske-materiaalin opettajan oppaan tervetulo-puheessa Kirkkopelto kollegooneen (2016, s. 4) ovat maininneet tunnekasvatuksen ja erityisesti tunnetaitojen osa-alueista nimeämisen, tulkitsemisen, ymmärtämisen ja empatian taidot sekä näiden merkityksen esimerkiksi lapsen itsetuntemukselle. Tekijöiden tarkoituksena on ollut, että lapselle mahdollistuu sarjassa seikkailevien hahmojen kautta turvallinen väylä tunteiden käsittelemiseen. Hahmot tarjoavat samaistumiskohteita ja kehittyvät esiopetusvuoden aikana satujen edetessä (Kirkkopelto ym., 2016, s. 6). Kirkkopelto ja kollegat (2016, s. 8) ovat antaneet myös vinkkejä satuihin syventymiseen esimerkiksi siten, että niitä luetaan useampaan otteeseen keskittyen toisella lukukerralla erityisesti jonkin tietyn hahmon tunnetiloihin. Kunkin Huiske-sarjan jakson sisällöt on jaettu oppimiskokonaisuuksiin, joista erityisesti ”Minä ja me” -osiossa harjoitellaan empatiakykyä ja vuorovaikutteista yhdessä toimimista (Kirkkopelto ym., 2016, s. 8). Nämä teemat linkittyvät aineistossamme usein tunnekasvatustehtävien yhteyteen. Kaiken kaikkiaan tunnetaidot ovat laajasti esillä Huiske-sarjan eri elementeissä – niin saduissa, hahmoissa, kuvissa kuin tehtävissäkin. (Kirkkopelto ym., 2016, s. 4). Huiske osoittautuikin

tutkimuksessamme suhteessa kokonaistehtävämääräänsä eniten tunnekasvatustehtäviä sisältäväksi opettajan oppaaksi.

Seikkailujen eskari -kirjasarjassa korostetaan lapsen osallisuutta sekä toiminnan kokonaisvaltaista eheyttämistä eli usean sisältöalueen tavoitteiden samanaikaista harjoittamista (Kolu ym., 2016, s. 10). Eri tunnetaitoja – esimerkiksi jännitykseen, pelkoon tai suruun liittyviä – nimetään satujaksojen alussa luetteluissa sisällöissä aina silloin, kun ne yhdistyvät jakson teemoihin. Erityisesti esiopetusvuoden alkupuolella painotetaan kaveritaitoja, jotka linkittyvät vahvasti myös tunneosaamiseen. Lisäksi Seikkailujen eskari -sarjassa on erityisiä ”Minä ja tunteet” -kategorian tehtäviä, jotka käsittelevät tunteiden tunnistamista ja nimeämistä, pohdintaa tunteiden vaikutuksesta lapsen omaan toimintaan arkisissa tilanteissa, ystävällisyyttä ja vastuullisuutta sekä ristiriitatilanteiden rakentavia ratkaisukeinoja (Kolu ym., 2016, s. 7). Mielenkiintoista tehtävissä on muista kirjasarjoista poiketen se, että niissä tarjotaan opettajalle monin paikoin valmiita mallivastauksia esimerkiksi tarinoihin liittyviin sisältökysymyksiin, joissa usein käsitellään myös tunteita. Toisaalta Kolu ja kollegat (2016, s. 8) mainitsevat kirjan käyttöohjeissa, ettei tehtäviin ole välttämättä olemassa yhtä oikeaa vastausta, ja he haluavat rohkaista lapsia omien mielipiteidensä ja ajatustensa ilmaisemiseen. Varsinkin pohtivien ja tunteita herättelevien tehtävien kohdalla voi olla vaikea ennakoida, mihin suuntaan lapsiryhmän keskuudesta nousevat puheenvuorot keskustelua kuljettavat. Opettajan onkin syytä huomioida tunnekokemusten yksilöllisyys ja erilaisten näkemysten kunnioittaminen.

Tunnekasvatus ilmenee moninaisin tavoin yksittäisissä tehtävissä läpi koko aineiston. Opettajan oppaissa on huomattavissa, että tunnekasvatuksen osuus tehtävänannoissa vaihtelee suuresti – toisinaan koko tehtävä käsittelee tunnetaitoja, kun taas toisinaan ne muodostavat pienemmän osan tehtävästä muiden osaamisalueiden joukossa. Jotkin tehtävät on luokiteltu jo otsikkotasolla tunnekasvatukseen kuuluviksi, mutta suuressa osassa aihealue tulee esiin epäsuoremmin vasta tehtävänannon sisällössä.

Eräs pohdintoja herättänyt seikka tutkimuksen aikana oli tunnekasvatukseen liittyvän teoriasisällön puuttuminen opettajan oppaista. Kummaa-kirjasarja sisältää teoriaosuuksia painotustensa mukaisesti varhaisesta tiedekasvatuksesta, media- ja teknologiakasvatuksesta, tutkimalla oppimisesta sekä pedagogisesta dokumentoinnista (Gunn ym., 2019). Huiske-oppaassa on vastaavasti

keskitytty avaamaan kuvallista työskentelyä, matematiikkakasvatusta, kielen oppimista ja liikunnan merkitystä (Kirkkopelto ym., 2016). Seikkailujen eskari -sarjassa sen sijaan on keskitytty taustoittamaan eheytettyä opetusta esittelemällä Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteiden 2014 (Opetushallitus, 2016) mukaisia laaja-alaisen osaamisen osa-alueita ja oppimiskokonaisuuksia (Kolu ym., 2016). Aineistomme perusteella vaikuttaisi siltä, että opettajille suunnatussa teoriasäällössä on vahvasti nähtävissä akateemisia taitoja tukevia sisältöjä, vaikkakin mukaan on mahdutettu myös kuvataide- ja liikuntakasvatusta. On ymmärrettävää, ettei oppaiden teoriaosuuksiin luonnollisesti ole mahdollista sisällyttää materiaalia kaikilta kasvatuksen osa-alueilta, vaan rajauksia niiden suhteen on väistämättä tehtävä. Nämä valinnat voivat kuitenkin kertoa jotakin siitä, miten erilaisia oppimisen alueita priorisoidaan ja kuinka suuri esimerkiksi tunnekasvatukselle annettava painoarvo lopulta on. Tunnetaitoja ja niiden aktiivista tukemista käsittelevän teoreettisen tiedon sisällyttäminen opettajan oppaisiin voisi tuoda aihepiiriä lähemmäs käytännön opetustyötä ja samalla muistuttaa sen roolista oppimisen kokonaisvaltaisena vahvistajana.

6 POHDINTA

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää, millaisessa roolissa tunnekasvatusta näyttöön esiopetuksen opettajan oppaissa. Tarkempina tutkimuskysymyksiämme olemme keskittyneet vastaamaan siihen, miten RULER-mallin eri osa-alueet näkyvät oppaiden tehtävänannoissa sekä siihen, millaisia eroja ja yhtäläisyyksiä eri kirjasarjojen oppaiden välillä on havaittavissa tunnekasvatuksen alueella. Tutkimustulokset osoittavat, että tunnekasvatusta esiintyy kaikissa kolmessa aineistomme opettajan oppaassa lähes saman verran, keskimäärin 9 prosenttia suhteessa kokonaistehtävämäärään. Kirjasarjakohtainen lukema vaihtelee kolmen prosenttiyksikön sisällä. Tunteiden havaitsemista ilmenee kaikissa esiopetuksen opettajan oppaissa RULER-kategorioista selkeästi eniten, sillä sitä löytyy keskimäärin 76 prosentissa tehtävistä. Tämä kertoo todennäköisesti siitä, että tunteiden havaitseminen on perustavanlaatuisen tunnetaitojen osa-alue. Näkemyksemme mukaan se toimii usein edellytyksenä muiden, paikoitellen vaativampien tunnetaitojen harjoittamiselle. Tunteiden ymmärtämisen ja tunteiden sanoittamisen kategorioita havaittiin lähes joka toisessa aineiston tehtävässä, keskimäärin 46 ja 48 prosentissa. Nämä tunnetaitojen osa-alueet näyttäisivät siis vakiinnuttaneen paikkansa tehtävien sisällöissä. Tunteiden esittämistä puolestaan esiintyy muihin kategorioihin verrattuna suhteellisen vähän, keskimäärin 27 prosentissa tehtävistä. Vähiten opettajan oppaista kuitenkin löytyy tunteiden säätelyä sisältäviä tehtäviä, joita on keskimäärin 13 prosenttia. Havaitimme kuitenkin RULER-mallin eri osa-alueiden välillä olevan opaskohtaisia painotuseroja, sillä kategorioiden yleisyys eri kirjasarjoissa vaihteli.

Ero yleisimmän ja harvinaisimman RULER-kategorian esiintymisen välillä opettajan oppaissa vaikuttaa lukuja tarkasteltaessa huimalta. Se ei kuitenkaan välttämättä tarkoita, ettei harvemmin tehtävistä löytyvien kategorioiden eli tunteiden säätelyn ja esittämisen merkitystä tiedostettaisi esiopetuksen kentällä. Sen sijaan tämä voi mahdollisesti kertoa siitä, että nämä taidot ovat muuta tunneosaimista selkeämmin kytköksissä erilaisiin arjessa vastaan tuleviin tilanteisiin, jolloin

niitä tullaan myös käytännössä harjoitelleeksi enemmän näissä yhteyksissä. On mahdollista, että tunteiden havaitsemista, ymmärtämistä ja sanoittamista on luontevampaa kytkeä osaksi valmiita tehtäväkokonaisuuksia. Opettajan on kuitenkin tärkeää tiedostaa, etteivät kaikki tunnetaitojen osa-alueet ole yhtäläisesti edustettuina oppaiden sisältämissä tehtävissä. Tällöin on mahdollista kiinnittää erityistä huomiota esimerkiksi tunnesäätelyyn ja tunteiden rakentavaan ilmaisu-tapaan muissa jokapäiväisissä tilanteissa. Tässä tarkoituksessa tämän tutkimuk-sen tulokset ovatkin hyödyllisiä. Ne lisäävät tietoisuutta siitä, millaisten tunnetai-tojen opettamiseen esiopetuksen opettajan oppaita voidaan erityisesti käyttää ja mitkä osa-alueet mahdollisesti vaativat lisäksi muuta tukea. Tuloksia voidaan hyödyntää esiopetuksessa annettavan tunnekasvatuksen laadun ja määrän arvi-ointiin opettajien oppaiden osalta, mikä ei kuitenkaan yksinään riitä muodosta-maan kuvaa opetuksesta kokonaisuutena. Niitä tuleekin tarkastella suhteutettuna tunnekasvatukseen laajempänä käsitteenä, jolloin sen ymmärretään koostuvan sekä tunneopetuksesta että tunnehetkistä (Köngäs, 2019, s. 128). Opettajan op-paiden tehtävät kuuluvat olennaisesti tunneopetukseen, mutta ne muodostavat vain osan tunnekasvatuksen kokonaisuudesta. Onnistuakseen kokonaisvaltai-nen tunnekasvatus tarvitsee monipuolisesti erilaisia väyliä tunnetaitojen harjoit-telun tueksi.

On hieman yllättävää, kuinka säännöllisesti opettajan oppaat lopulta sisäl-tävät tunnekasvatukseen liittyviä tehtävänantoja suhteutettuna etenkin siihen, ettei tätä aihealuetta ole painotettu oppaiden teoriasisällöissä. Tutkijoina meitä ilahduttaakin tekemämme havainto siitä, kuinka hyvin opettajan oppaissa on kautta linjan pystytty huomioimaan erilaisia tiedon- ja taidonalueita niiden moni-naisuudesta huolimatta. Ne vaikuttavat myös sulautuvan hyvin yhteen ja tukevan sitä kautta Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteiden 2014 (Opetushallitus, 2016) oppimiskäsitystä sekä siinä korostuvaa laaja-alaista oppimista. Tutkimus-tulosten avulla saadaan kuitenkin myös suuntaviivoja siitä, millä tavoin materiaa-lien tunnekasvatussisältöjä voitaisiin jatkossa kehittää. Tätä kautta tutkimus voi välillisesti ja pitkällä aikajänteellä vaikuttaa myös lasten ja nuorten tasapai-noista kasvua sekä hyvinvointia edistäen. Yksi keino tähän voisi olla erityisesti tunnesäätelyyn keskittyvien tehtävien lisääminen, jota olisi syytä pohtia tulevai-suudessa. Hyvät tunteiden säätelytaidot ovat merkityksellisiä, jotta ihminen oppii toimimaan sosiaalisessa ympäristössään (Opetushallitus, 2021b). On esimerkiksi

havaittu, että ne lapset, joilla on tunnesäätelyn kanssa haasteita, ovat vähemmän suosittuja leikkikavereita kuin muut lapset (Opetushallitus, 2017, s. 7). Yhtenä opettajan tärkeänä vastuualueena on edistää lasten osallisuutta omassa yhteisössään, ja tässä pyrkimyksessä myös mahdollisimman monipuoliset tehtävänannot voivat toimia käyttökelpoisena apuvälineenä.

Preschool RULER -malli sopi näkemyksemme mukaan tutkimuksen teoreettiseksi analyysikehykseksi melko hyvin, mutta sen soveltamiseen liittyi myös tiettyjä haasteita. Teorian hyviin puoliin kuuluvat sen monipuolisuus ja eri kategorioiden yksityiskohtaiset kuvaukset, joita palasimme jatkuvasti hyödyntämään luokittelutyötä tehdessämme. Toisaalta kategorioiden tarkat kriteerit voivat johtaa siihen, että epäselvissä tilanteissa osa tehtävistä jää analyysin ulkopuolelle, jos niille ei löydy selkeää paikkaa RULER-mallista. Tähän liittyvää rajanvetoa kävimme esimerkiksi anteeksipyyttämistä käsittelevien tehtävien kohdalla ja pohdimme, tulisiko ne luokitella osaksi tunnekasvatusta. Lopulta päädyimme rajamaan tällaiset vuorovaikutus- ja kaveritaitoihin liittyvät tehtävät tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Oman tulkintamme mukaan ne liittyvät vahvemmin erilaisten sosiaalisten taitojen harjoitteluun ja vaikka ne ovatkin kiistatta yhteydessä myös tunteisiin, eivät ne nähdäksemme sopineet RULER-malliin. Myös esimerkiksi vahvuuspedagogiikka on tunnekasvatusta lähellä oleva aihe, johon liittyvät tehtävät eivät kuitenkaan ole mukana tässä tutkimuksessa. Tällaisia rajoituksia on ollut välttämätöntä tehdä, jotta tutkimusta on saatu vietyä hallitusti eteenpäin. Toisinaan koimme joidenkin RULER-kategorioiden olevan keskenään myös hieman päällekkäisiä. Tehtäviä luokitellessamme emme myöskään ole osanneet ennustaa, mihin suuntaan niiden pohjalta käytännössä käytävät keskustelut lasten kanssa kulkevat ja voisiko tehtäviin tällöin yhdistyä mahdollisesti useampia RULER-kategorioita kuin olemme alun perin ajatelleet. Opetustilanteiden havainnointi voisi tuottaa tästä osa-alueesta tarkempaa empiiristä tietoa. Kaiken kaikkiaan RULER on kuitenkin monipuolinen malli, jolla näemme tämän tutkimuksen lisäksi olevan paljon muitakin hyviä käyttömahdollisuuksia. Sitä voitaisiin esimerkiksi hyödyntää myös lasten tunnetaitojen havainnoinnissa, sen pohjalta sopivan toiminnan suunnittelussa sekä lopulta toiminnan onnistumisen arvioinnissa.

Tutkimusetiikan näkökulmasta olemme noudattaneet hyvää tieteellistä käytäntöä. Sen mukaisesti tavoitteenamme on ollut tuottaa uutta ja hyödyllistä tutki-

mustietoa toistaiseksi vähän tutkitusta aiheesta (Vuori, 2021b). Olemme työkennelleet tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa mahdollisimman rehellisesti ja huolellisesti. Olemme myös pyrkineet kuvaamaan ja perustelemaan tekemämme ratkaisut läpinäkyvästi sekä refleктоimaan, miten erilaiset tutkimuksen aikana tekemämme valinnat ovat saattaneet vaikuttaa tutkimuksen lopputuloksiin. Tutkimuksen luotettavuuteen voi vaikuttaa myös oman ajattelumme näkyminen tekemissämme tulkinnoissa. Lisäksi olemme pohtineet sitä, onko tapamme tulkita tutkimuksen teoriataustana olevaa RULER-mallia ollut keskenään yhtenäinen tai onko se voinut muuttua analyysin etenemisen aikana. Näiden tekijöiden vaikutuksen minimoimiseksi olemme tehneet analysointia yhdessä samanaikaisesti ja tarkistaneet eri kategorioiden perusteella tekemiämme luokitteluita useampaan kertaan. Kahden tutkijan tuomista näkökulmista on ollut myös paljon hyötyä, kun olemme yhdessä voineet keskustella tutkimuksen aikana meitä askarruttaneista aiheista.

Jatkotutkimuksena olisi mielenkiintoista kuulla opettajien mielipiteitä esiopetusmateriaalien tunnekasvatussisällöstä – kokevatko opettajat, että esiopetuksen opettajan oppaat sisältävät riittävästi tunnekasvatusta, vai kaivattaisiinko sen tueksi lisää erillisiä materiaaleja tai esimerkiksi täydennyskoulutusta? Toinen mielenkiintoinen näkökulma olisi tutkia esiopetusmateriaaleja pidemmällä aikavälillä ja selvittää, onko tunnekasvatussisältöjen kohdalla tapahtunut muutosta vanhempiin materiaaleihin verrattuna. Tätä tutkimalla voitaisiin saada vastauksia siihen, onko tunnekasvatuksen korostuminen enemmänkin tämän päivän trendi ja mitä tämä mahdollisesti kertoo aiheen yhteiskunnallisesta sekä kulttuurisesta arvostuksesta.

LÄHTEET

- Aalto-Setälä T., Suvisaari J., Appelqvist-Schmidlechner K. & Kiviruusu O. (2021). Pandemia ja nuorten mielenterveys - Kouluterveyskysely 2021. *Tutkimuksesta tiiviisti* 55/2021. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. Haettu 17.11.2021 osoitteesta <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-738-8>
- Bierman, K. L. & Motamedi, M. (2015). SEL programs for preschool children. Teoksessa J. A. Durlak, C. E. Domitrovich, R. P. Weissberg & T. P. Gullotta (toim.), *Handbook of social and emotional learning: Research and practice* (s. 135–150). New York: The Guilford Press.
- Brotherus, A., Hytönen, J. & Krokfors, L. (2002). *Esi- ja alkuopetuksen didaktiikka* (2. uudistettu painos). Helsinki: WSOY.
- Denham, S. A., Ferrier, D. E., Howarth, G. Z., Herndon K. J. & Bassett H. H. (2016). Key considerations in assessing young children's emotional competence. *Cambridge Journal of Education*, 46(3), 299–317.
- Eskola, J. & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Goleman, D. (2005). *Tunneäly: lahjakkuuden koko kuva* (10. painos, suom. J. Kankaanpää, alkuteos *Emotional intelligence*, 1997). Helsinki: Otava.
- Gottman, J. (2014, 4–6. marraskuuta). The art of emotion coaching [video]. Global HR Forum 2014. Dongguk University, Soul. Video. Haettu 21.9.2021 osoitteesta <https://www.youtube.com/watch?v=dUE0kaQnQoo>
- Gunn, A., Hemilä, H., Laakkonen, J., Niemelä, R. & Juhani, T. (2019). *Kummaa-esiopetus: opettajan opas*. Helsinki: Lasten Keskus ja Kirjapaja.
- Heinonen, J-P. (2005). *Opetussuunnitelmat vai oppimateriaalit: peruskoulun opettajien käsityksiä opetussuunnitelmien ja oppimateriaalien merkityksestä opetuksessa*. Akateeminen väitöskirja, Tutkimuksia 257. Helsingin yliopisto.

- Kirkkopelto, K., Raitala, P., Raittila, K. & Sirola, R. (2016.) *Huiske-esiopetus: opettajan opas* (2. painos, päivitetty laitos). Helsinki: Lasten Keskus ja Kirjapaja.
- Kolu, S., Lassila, K., Marttila, V. & Salminen, M. (2016). *Seikkailujen eskari: opettajan opas* (4.–6. tarkistettu painos). Helsinki: Otava.
- Köngäs, M. (2018). *”Eihän lapsil ees oo hermoja”*: etnografinen tutkimus lasten tunneälystä päiväkotiarjessa. Akateeminen väitöskirja, Acta Universitatis Lapponiensis 368. Lapin yliopisto.
- Köngäs, M. (2019). *Tunneäly varhaiskasvatuksessa*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Neitola, M. & Koivula, M. (2020). Lasten sosiaalisemotionaalinen oppiminen varhaiskasvatuksessa. Teoksessa M. Neitola, J.-A. Aerila & M. Kauppinen (toim.), *Rinnalla: taide, kerronta ja sosiaalisemotionaalinen oppiminen varhaiskasvatuksessa* (s. 25–40). Turun yliopisto, Rinnalla-hanke, Opetushallitus.
- Opetushallitus (2016). *Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014*. Määräykset ja ohjeet 2016:1. Helsinki: Opetushallitus. Haettu 31.1.2022 osoitteesta https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/esiopetuksen_opetussuunnitelman_perusteet_2014.pdf
- Opetushallitus (2017). *Lasten sosioemotionaalisten taitojen tukeminen varhaiskasvatuksessa: tilannekartoitus*. Raportit ja selvitykset 2017:17. Opetushallitus ja Jyväskylän yliopisto. Haettu 31.1.2022 osoitteesta https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/lasten_sosioemotionaalisten_taitojen_tukeminen_varhaiskasvatuksessa.pdf
- Opetushallitus (2021a). *Kaksivuotisen esiopetuksen kokeilun opetussuunnitelman perusteet 2021*. Määräykset ja ohjeet 2021:2a. Helsinki: Opetushallitus. Haettu 31.1.2022 osoitteesta https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/Kaksivuotisen_esiopetuksen_kokeilun_opetussuunnitelman_perusteet_2021.pdf
- Opetushallitus (2021b). *Tunteesta tunteeseen – ihmismielen tarina kuvin ja sanoin*. Opettajan aineisto. Helsinki: Opetushallitus. Haettu 1.12.2021 osoitteesta <https://www.oph.fi/oppimateriaali/tunteesta-tunteeseen>
- Riihonen, R. & Koskinen, M. (2020). *Kuinka kiukku kesytetään? Lasten aggressiokasvatus*. Jyväskylä: PS-kustannus.

- Sandberg, E. (2021). *Pedagoginen tuki varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Vuori, J. (2021a). Laadullinen sisällönanalyysi. Teoksessa J. Vuori (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. Haettu 21.9.2021 osoitteesta <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/>
- Vuori, J. (2021b). Tutkimusetiikka ihmistieteissä. Teoksessa J. Vuori (toim.) Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. Haettu 22.9.2021 osoitteesta <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/>
- Väisänen, J. (2005). *Murros oppikirjojen teksteissä vai niiden taustalla? 1960- ja 1990-luvun historian oppikirjat kriittisen diskurssianalyysin silmin*. Akateeminen väitöskirja, Kasvatustieteellisiä julkaisuja n:o 107. Joensuun yliopisto.

LIITTEET

Liite 1. Tunnekasvatusta sisältävien tehtävien analysoinnissa käytetty Preschool RULER -malli Könkään (2018, s. 41) mukaan

Tunteiden havaitseminen	Tunteen ymmärtäminen	Tunteiden sanoittaminen	Tunteiden esittäminen	Tunteiden säätely
<ul style="list-style-type: none">•Lapsi osaa havaita tunteen synnyn sisällään•Lapsi huomaa vertaisensa kokevan jotain tunnetta•Lapsi tunnistaa tunteita herättäviä elementtejä musiikista, piirustuksista, saduista jne.	<ul style="list-style-type: none">•Lapsi ymmärtää tilanteiden johtavan tunteisiin ja että tunteiden takana voi olla useampia tunteita ja ajatuksia•Lapsi ymmärtää tunteiden ja tunnetilojen vaikuttavan omaan ja vertaisten reaktioihin ja toimintaan	<ul style="list-style-type: none">•Lapsi osaa erotella eri tunteita ja tunnetiloja toisistaan•Lapsi osaa nimetä sekä omia että vertaisten kokemia tunteita•Lapsi osaa kuvailla tunteksiään sanoin	<ul style="list-style-type: none">•Lapsi osaa tuoda julki tunteitaan tavalla, joka auttaa muita ymmärtämään hänen tarpeitaan•Lapsi osaa tuoda julki tunteitaan tavalla, joka välttää konfliktin syntymistä•Lapsi osaa tunnistaa teeskennellyt tunteet aidoista	<ul style="list-style-type: none">•Lapsi osaa ohjata tunnetilojaan negatiivisesta kohti positiivista tukahduttamatta tunteitaan•Lapsi osaa auttaa vertaisiaan pois negatiivista tunteista kohti positiivisempia•Lapsi kykenee vastaanottamaan negatiivisia tunteita antamatta sen vaikuttaa itseensä